

**T.C.
YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ ANABİLİM DALI**

**FEMİNİST PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE' DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE
KATILIMI**

FATOŞ KARADOĞAN

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MELTEM İNCE YENİLMEZ**

İZMİR-2015

**T.C.
YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ ANABİLİM DALI**

**FEMİNİST PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE' DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE
KATILIMI**

FATOŞ KARADOĞAN

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MELTEM İNCE YENİLMEZ**

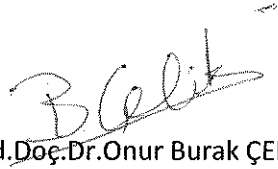
İZMİR-2015

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

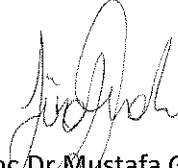
Doç.Dr.Meltem İNCE YENİLMEZ (Danışman)

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

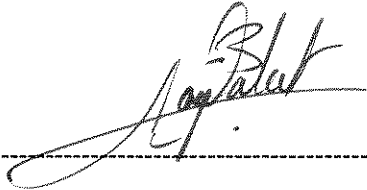

Yrd.Doç.Dr.Onur Burak ÇELİK

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

Yrd.Doç.Dr.Mustafa Gürol DURAK

Doç.Dr.Çağrı BULUT

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Feminist Perspektiften Türkiye' de Kadınların İşgücüne Katılımı" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../.....

Adı SOYADI

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans

FEMİNİST PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE' DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI

Fatoş KARADOĞAN

Yaşar Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ekonomi Yüksek Lisans Programı

Bu çalışma, Türkiye' de kadınların işgücüne katılımını kadın bakış açısından sunmaya dair bir çabayı içerir ve Türkiye' de kadınların işgücüne katılımının en önemli belirleyicisi olan ataerki gibi güçlü bir toplumsal mesele üzerine odaklanır. Türkiye' nin emek piyasasında kadınların tam zamanlı işlerde değil; güvencesiz, örgütsüz, esnek işlerde istihdam edildiğini vurgular.

Toplumsal rol farklılaşmasını meşru kılan, kadınlar ve erkekler arasındaki her türlü eşitsizliğin biyolojik cinsiyete atfedilmesidir. Bu görüşle, kadın ve erkek üzerine kurulan inşayı toplumsal cinsiyet olarak addeden bu tezde, kadının özgürleşmesi için yürütülen mücadelede edinilen kazanımların kadınların işgücü piyasasında varolabilmesinin önünü de açacağı incelendi. Feminizmin katmanlı eşitsizlik baskısı karşısında eleştirel bir bilinç yükseltme etkinliği, bir iktidar kuramı olduğu araştırıldı ve tüm tarihsel ve teorik arkaplan çerçevesinde de kadın emeğini kontrol altında tutan engellerin ve kısıtların, kadının eğitimden yoksun kalması, enformel sektörde güvencesiz çalışmaya mahkum edilmesi, medeni durumu, kutsal annelik miti, yaş faktörü, göçe zorlanması ve meslek seçiminde cinsiyet temelli ayrımcılık olduğu önerildi.

Bu çalışma, feminist kaygıyla Türkiye' de kadınların işgücü içerisindeki varlıklarına dair tartışmalara katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: Kadınların İşgücüne Katılımı, Feminizm, Kadın Emeği, Toplumsal Cinsiyet Rolü

ABSTRACT

Master Thesis

FEMALE LABOR FORCE PARTICIPATION IN TURKEY FROM FEMINIST PERSPECTIVE

Fatoş KARADOĞAN

Yaşar University

Institute of Social Sciences

Master of Economics

This study includes an attempt to present female labor force participation in Turkey with feminist view and focuses on a leading social role as patriarchy that determines female participation to labor force in Turkey. It emphasizes that women are employed unsecured, unorganized and flexible works rather than full-time works in Turkey.

To attribute all inequalities between men and women to sex differences legitimize the social role differences. With this view, the roles charged on women and men as gender is considered in this thesis. The acquired rights from women's liberation movement is examined that make for feminization of employment and the increased rate of women in the labor force market. Feminism is a critical consciousness raising activity and a theory of power against systematic pressure on inequality. In the frame of historical and theoretical background, it is suggested that the obstacles and restraints that get under control women's work, are the lack of access to education, women's marital status, the age factor, the motherhood myth, working without social protection in the informal sector, forced migration, gender-based discrimination in job selection.

This study aims to contribute to the discussions with feminist care on the survival of women in labor force in Turkey.

Keywords: Female Labor Force Participation, Feminism, Women's Work, Gender Role

İÇİNDEKİLER

FEMİNİST PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE' DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI

YEMİN METNİ	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR ÇALIŞMASI

İKİNCİ BÖLÜM

FEMİNİST TEORİNİN KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA YAKLAŞIMI

2.1. Feminist Teori	9
2.1.1. Aydınlanmacı Liberal Feminizm	13
2.1.2. Kültürel Feminizm	14
2.1.3. Feminizm ve Marksizm	15
2.1.4. Radikal Feminizm	17
2.2. Emegın Feminizasyonu	18
2.3. Feminist Teoride Kadın Emegi	19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE' NİN İŞGÜCÜ İÇERİSİNDE KADIN EMEĞİ: RETROSPEKTİF
BİR BAKIŞ

3.1. Sosyal Devlet Anlayışında Kadınların İstihdamı	21
3.2. Türkiye' nin İşgücünde Kadın Emeğinin Payı	24
3.3. İşgücüne Katılım Bağlamında Toplumsal Bir Kategori Olarak Cinsiyet Ayrımcılığı.....	27

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE' DE KADINLARIN İSTİHDAMININ FEMİNİST ÇERÇEVEDEN
KISITLAYICI FAKTÖRLERİ

4.1. Eğitim.....	32
4.2. Yaş	34
4.3. Annelik/ Doğurganlık.....	35
4.4. Medeni Durum	37
4.5. Göç.....	38
4.6. Meslek Grubu.....	40
4.7. Esnek Çalışma.....	41
SONUÇ	43
KAYNAKLAR	45

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, kadın bakış açısı üzerinden Türkiye' de kadın istihdamını ele almak ve bu bağlamda liberal feminizm, marksist feminizm, kültürel feminizm, radikal feminizm gibi feminist perspektifleri; emeğin feminizasyonu, işgücüne katılımda cinsiyet ayrımcılığı gibi kavramları tanımlamak olacaktır. Bir iktisadi politika eğilimi olarak kadınların işgücünün içinde var olma talepleri ve Türkiye' de kadınların çalışmamasının nedenleri büyük önem arz etmektedir. Çalışma, TÜİK, UNDP, Dünya Bankası tarafından sunulan emek piyasasına ilişkin veriler ışığında ve feminist teoriler üzerine kaynaklar taranarak oluşturulacaktır.

Türkiye' de yaşayan kadınların işgücüne katılım kararlarını etkileyen, bir nevi engel teşkil eden temel olguları örneklerle ve karşılaştırma yoluyla ortaya koymaya çalışmak da bir diğer hedefimizdir. Bütünlüklü bir açıyla bakabilmek, teorik çerçeveyi çizmenin önemini anlamakla mümkündür. Bu nedenle feminist teoride ve araştırmalarında anlayışlara, kavrayışlara ve olgulara çerçevemizi oluşturmak için başvuracağım. Tezin bölümleri ise şu şekilde planlanmıştır:

Çalışmanın ilk kısmı, geçmişten bugüne kadının toplumsal varlığının hukuk ve istihdam zemininde kabulünün ve/ya reddinin feminizmle bağını ortaya koymak için öncelikle bir literatür taramasıdır. İkinci bölümde feminist teori tanımlanarak bu kuramda kadın emeğinin kadınca bir bakışla nasıl ifadelendirildiği anlaşılan ve çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye' nin işgücü içerisinde kadın emeğinin rolü, işgücüne katılım kavramında cinsiyet ayrımcılığı bağlamında incelenirken; dördüncü bölümde kadının çalışma kararlarını etkileyen faktörler evlilik, eğitim, yaş, ücretler, göç, annelik gibi sınırlarla tartışılacaktır. Son bölüm ise değerlendirmeye ayrılmıştır. Politika önerilerinin getirileceği bu sonuç bölümüyle birlikte bu çalışmanın, kadınların işgücüne katılımını kısıtlayan temel faktörlerin feminist düşüncede temellenmesi yönünden katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Tarihte kadının konumu zamana ve coğrafyaya göre değişmiştir. Dolayısıyla da ilkel topluluklardan uygar toplumlara kadar kadının kesintisiz gelişiminden söz etmek zordur.

Uzman avcılık ekonomisinde avcılık, erkekler tarafından yapılmakta; toplayıcılıkları eski önemini yitiren kadınlara avcılıktan arta kalan ürünlerin dönüştürülmesi işleri, mesela deriden giysi ve çadır yapmak ya da avın pişirilmesi gibi mağara ya da kamplardaki *ev ekonomisi* işleri yüklenmekteydi. Bu şekilde kadın-erkek işbölümü, avcılık-toplayıcılık ikiliğinden kamp içi- kamp dışı işlerinin bölünmesi gibi başka bir ikilikte boyut kazanmaktaydı. Neolitik çağın köy yaşamı ise çoğunlukla kadınların çalışmasına dayanırdı. Kadınlar, öğütme, pişirme, çömlek kaplar yapma, dokuma gibi tahıl üretmenin ve hayvan yetiştirmenin ev ekonomisi içindeki uzantılarıyla uğraşırlardı. İktisat alanında başrol oynamalarına rağmen neolitik köyde yine de bir anaerkil düzenin yani kadınların toplumsal gücün kaynağı olduğu düzenin hakim olduğunu söylemek zordu (Şenel, 2001). Oysa antropoloji bize ilkel toplulukların kollektivist yapısından doğan farklı bir insan doğasını öğretmesi gerekirken, modern evin ilkel bir karşılığı olan bu kavrayış gerçeklerin çarpıtılmasından ibaretti. Çünkü cinsiyetler arasında hiçbir şekilde işbölümü yoktu. İlkel kadınların belki de en az bilinen yetenekleri, yapım-mimari-mühendislik alanlarındaki işleriydi (Reed, 1985).

Reed (1985) için toplumsal gelişmenin ilk büyük döneminde insanlığı ileri taşıyan kadınlardı ve kadınların emeğine, toplumsal katkısı belirleyiciliği perspektifinden bakılabilir. Böylesi bir katkı bağlamında toplumsal yeniden üretim alanının kadınların varlığıyla politikleştirilmesine gösterilebilecek en güzel örnek: 1970lerde başlayıp 1980 ve 1990larda derinleşen ekonomik krizde Şili, Peru, Bolivya gibi ülkelerde kurulan gönüllü toplum mutfaklarıyla ailelerin temel beslenme ihtiyaçlarının karşılanması, kadınların katılımıyla özel alanın politikleşmesi ve böylece ortak bir amaç duygusunun yaratılmış olmasıdır (Razavi, 2007).

Bugünlere değin değişmez ve sarsılmaz olan, toplumların çoğunda kadınla erkek arasında hukuki ve iktisadi bir eşitsizlik görüldüğü için her çağın her toplumunda feminizm eğilimlerinin ortaya çıkmasıdır. Feminist hareket, Rönesans

hümanizması, burjuva liberalizmi, milliyetçilik, emperyalizm, Marksizm, Freudyen psikanaliz gibi evrenselci toplum kuramlarına, kadını, "öteki" sınıfında varsaydığı için karşı çıkar (Parla, 1984).

Gerçi kapitalist egemen güçler, kadınların ve erkeklerin sömürülüp ezildiğini söyleyen-antropolojiden iktisata- hiçbir bilime tahammül göstermemiştir (Reed, 1985).

Yunan Medeniyeti dahi başlangıcında eşitsizlik temeli üzerine kurulmuştu. Kötü ve haksız işler yapan erkeklerin dünyaya yeniden kadın olarak geleceklere inanılırdı. Kadın, herhangi bir kapalı toplumsal gruptan başka bir toplumsal gruba bir miras meselesine yol açmadan geçebilirdi. *Devlet* adlı eserinde Platon, kadınla erkeği eşit saymasına rağmen Aristoteles, köleliği ve kadının hukuki bakımdan erkeklerle eşdeğerde olmamasını savundu (Kılıçlıoğlu, Araz ve Devrim, 1990b).

İlk çağlarda kadın her zaman yeterliksiz sayılmış ve mal sahibi olma hakkına sahip olmamıştı. Doğu Hukuku' nda ve M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Yunan Hukuku' nda kadının kişisel malı olabilirdi ama onun üzerinde tasarruf etme hakkı yoktu. Eski Roma Hukuku' nda ise varlıklı kadınlar vesayet altındaydı. Ortaçağa gelindiğinde Kilise, kadınlara manastır yönetme hakkı tanıdı ama devletin baskıcı güçlerinin ve varlıklı sınıfın çalışan kitleler üzerindeki yönetimi, sürekli ve meşru kılındı. Bu süreç bir bakıma da anaerkinin yıkılmasıydı (Reed, 1985). Bu yıkıntıların üzerine sınıflı toplum inşa edildi. Toplumsal üretim erkeklerin eline geçince ihtiyaçlarına hizmet eden yeni bir toplumsal sistem kurdular. Sınıflı toplumun ortaya çıkışıyla zenginler/yoksullar, yönetenler/yönetilenler şeklinde bir bölünme, toplumsal eşitsizliği simgeleyen işaretler halini aldı (Reed, 1985).

Batı toplumlarında sayıca az da olsa ve imtiyazlı sınıflardan çıksa da entelektüel ve öncü kadınlar yetişmişti. Örneğin, 18. yüzyıl filozofları ve kadın edebiyatçıları tarafından hazırlanan feminist hareket, Fransız İhtilali sırasında ortaya çıktı. 1791 yılında Olympe de Gouges, *Déclaration des Droits de la Femme et de la Citoyenne* (Kadının ve Kadın Yurttaşların Hakları Bildirisi)' ni yazdı. Saint- Simon' cular da Fourier' ciler de kadının özgürlüğünü programlarının temel maddelerinden biri olarak saydılar (Kılıçlıoğlu, Araz ve Devrim, 1990a).

Sanayi Devrimi' nin ilk evresi boyunca teknoloji, üretim yönteminde kas gücüne duyulan ihtiyacı yenilgiye uğratınca, çocuklar kadar kadınlar da çok büyük sayılarda istihdam edildiler. Bu süre zarfında kadınların teknik becerilerini geliştirme şansı bulmalarına rağmen, erkek işçilerin ve 19. yüzyılın sonuna değin kadınları üye olarak kabul etmeyen meslek birliklerinin örgütlü direnişi karşısında cinsiyet temelli ayırım keskinleşti (Kocacıbaşı, 2009).

Daha açık ifadeyle kadınlar, 18. yüzyılın sonunda, meslek toplulukları (jurande)ndan çıkarıldılar. Fakat söylediğimiz gibi bu, ücretli kadın işçi çalıştırılmasını önleyemedi. 1788 yılında İngiltere' de 142 dokuma imalathanesinde 59000 kadın ve 48000 çocuk çalışıyordu. Sanayi kapitalizminin gelişmesiyle birlikte bu hareket daha da hızlandı. Kadın işçilerin işgünü saatlerinin sınırlandırılması, işe en az bir saat mola verilmesi, haftasonlarında tatil yapılması, doğum yapanların çalışmasına ara verilmesi gibi bazı haklara kavuşması ancak 19. yüzyılın sonunda mümkün oldu (Kılıçlıoğlu, Araz ve Devrim, 1990b). Elbette burada işçi sınıfından söz ediyoruz. Yoksa orta sınıfın kadınları tam aksi daha çok eve mahkum edildi. 17. ve 18. yüzyıllarına kadar kadının yerinin evi olduğuna dair evrensel bir inanç zaten vardı. Kadının çocuk doğurma işlevinden dolayı "ikinci cins" olduğu masalı, aşağılanan konumunu haklı göstermek için kullanıldı. Evde çocuğuna bakan kadın aşağı cins olurken, ekonomik, politik ve entelektüel hayatın içinde olan erkek, üstün cins oldu (Reed, 1985).

Kadınların alçatılması, sınıflı toplumun üç basamağının da kesintiye uğramayan bir özelliği oldu; hem kölecilikte hem feodalizmde hem de kapitalizmde.

Sonra kamu yaşamıyla özel yaşam hissedilir ölçüde birbirinden ayrıldı. Marksist tarihçilere göre Sanayi Devrimi' nin eserlerinden biridir bu bölünme (Zaretsky, 1976). İşgücüne katılan kadın nüfusunun toplam kadın nüfusuna oranı, tıpkı tarım dışı istihdamın toplam istihdam içindeki oranı gibi Sanayi Devrimi başlangıcından beri ülkelerin gelişmişlik seviyesinin en önemli göstergelerinden oldu (Kepenek, 2012).

Kentleşme ve sanayileşme kavramları birlikte yürür. Sanayi kapitalizminin yükselişiyle sanayi öncesi dönemin üretici aileleri, kent yaşamındaki tüketici aileler eksenine kaydı. Küçük işletmelerden ve çiftliklerden mahrum kalan erkeklerin, sanayi şehirlerinde ücretli işçiler olarak çalışmaya başlamasıyla kadınlar, ev içine ve

kazanana bağımlı tüketicilere dönüştüler (Reed, 1985). Yani kadınlar ekonomik bağımsızlıklarından men edilirken, önce, çiftlik ailesinde birer üretici olup toplumsal üretimden ve sosyal önderlikten uzaklaştılar, sonra da üretici çiftlik ailesinin yerini sanayileşmiş kent yaşamının çekirdek ailesinin almasıyla son zemini de yitirdiler. Bundan sonra ya evlenip sonraki kuşağın ücretli kölelerini büyüttüler ya da fabrikalarda, atölyelerde işgücünün en az ücret ödenen kesimi oldular(Reed, 1985).

Sosyalizm yanlısı fikirlerin ve işçi sınıfı hareketinin önemli derecede gelişme izlediği 1830-1848 yılları, feminizm tarihi açısından da zengindi. Örneğin, 1840' a doğru Flora Tristan ki temel meselesi, işçi sınıfının inşa edilmesi olan bir öncüdür- ile Saint- Simon' culara katılan ve 1848 Devrimi sırasında düşüncelerini aktarmaya çalışan Pauline Roland gibi birçok kadının dernek kurmak gibi çalışmaları oldu. Saint- Simon' un taraftarları, kadın kurtuluşunu sosyalist politikanın en önemli sonuçlarından biri olarak addederlerdi (Uslu, 2009).

1849' da bir kadın Fransa seçimlerinde adaylığını koydu. Çekimser davranan kamuoyu ise 1869' da *Kadınların Boyunduruk Altına Alınması* kitabını yazan Stuart Mill gibi doktrincilerin fikirlerini benimsemese dahi kadınların uyanışını kabul etmek zorunda kaldı (Kılıçlıoğlu, Araz ve Devrim, 1990a).

Yıldırım (2008)' in yazdığı gibi, toplumsal dönüşümün doğal sonuçların biri de kadınların ekonomik ve sosyal hayatın katılımcısı olmaktan çıkıp karar vericisi ve uygulayıcısı olmasıdır. 1900lü yıllarda erkeksiz olarak kadınların hayata dahil olmaları sadece kiliseler ve katedrallerle sınırlıydı. Engelleri aşmaya çalışmak ve sınırları yıkmak, feministlerin mücadeleleriyle mümkün oldu.

Kadının özgürlüğü, ilk önce gündelikçi olarak çalışma ile ekonomik hayatta, sonra da öğretimin gelişmesi sayesinde düşünsel alanda ve nihayetinde de seçme ve seçilme hakkının tanınmasıyla siyasi alanda gerçekleşti. Özellikle bu dönemde İngiltere' de mücadele çetin oldu. Pankhurst, *Sosyal ve Siyasi Kadın Birliği'* ni kurduğunda ve bu birliğin süfrajeterler ismiyle anılan üyelerinin de sesleri yükselmeye başladığında yıl 1903' tü (Kılıçlıoğlu, Araz ve Devrim, 1990a).

20. yüzyıl kadınlarının hayatına 19. yüzyıl kadınlarının çoğunun sahip olamadığı bir şey geldi: iktisadi bağımsızlık (Reed, 1985). 1900 yılından 1950' ye kadar kadınların ekonomi hayatına katkıları İngiltere, Hollanda, Fransa, İsviçre,

İtalya' da pek de büyük değişiklik göstermedi. Zira kadınlar Dünya Savaşları' nı takiben alınan yönetime dair kararlarda daima işgücünün dışında tutuldular. İngiltere' de tarım dışı çalışan nüfusta kadınların yüzde 32 olan oranı, 1950' de de değişmedi. Aynı yıllar içinde bu oran, Fransa' da yüzde 37' den yüzde 35' e, Hollanda' da yüzde 27' den yüzde 25' e, İtalya' da yüzde 31' den yüzde 28' e, Belçika' da da yüzde 31' den yüzde 25' e düştü. Buna karşın Almanya' da yüzde 27' den yüzde 33' e, Birleşik Devletler' de de yüzde 23' ten yüzde 30' a çıktı. Sanayi sektöründe işgücüne katılan kadınların oranı ise ülkeden ülkeye farklılık gösterdi. Tarım alanının dışında çalışan 100 kadının Fransa' da 86sı, İngiltere' de 96sı, İtalya' da 87si, Belçika' da 83ü, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada' da 95i ücretliydi. 1929 Büyük Buhran sonrası, 1930 yılından beri ücretli kadın işçi sayısı artmaktaydı (Kılıçlıoğlu, Araz ve Devrim, 1990b).

En azından ücretli kadın işçiler, çalışma koşullarının düzeltilmesi ve ücretlerinin artırılması için mücadele etmişlerdi. Oysa bağımlı ev kadınlarının böylesi bir mücadele alanı dahi olmadı. Erkeklerin üretici rolü alması, özel mülkiyetin yasal sahibi olmalarını sağladı ve bu da aile kurumunu bir mecburiyet haline getirdi (Reed, 1985).

İçinde olduğumuz coğrafyanın iktisat tarihinin Meşrutiyet İlanı ile başladığı varsamıyla hareket ederek diyebiliriz ki, Osmanlı Devleti' nde 1908' de İkinci Meşrutiyet ilan edildikten sonra, çoğunluğu Fransız kültürünün etkisinde kalan devrin entelektüelleri kadının toplum hayatındaki gerçek yerini alması gerekliliğini savundular. Ancak bu konuda önemli bir harekete girişilemedi. Erkeklerin bu dönemde birden çok kadınla evlenmesini dini kurallar ve yasalar yasaklamazken boşanma hakkı tek yönlü olarak erkeğe aitti. Kız çocuklarına ilköğretim hakkı 1870' de Meşrutiyet' ten önce tanınmasına rağmen 1908' den itibaren ortaöğretim yapabilmeleri sağlandı. Bunu takip eden de darülfünun(yükseköğretim)' a girebilmeleri oldu; önce 1915' te ayrı olarak 1920' de de erkek öğrencilerle birlikte. İlk kadınlar derneği olan Muhadenet-i Nisvan ise 1896 yılında Fatma Aliye Hanım tarafından kuruldu. I. Dünya Savaşı esnasında kadınlar devlet dairelerine memur olarak alınmaya başladılar, dispanserlerde hemşirelik yaptılar, gaziler için Hilaliahmer (Kızılay) adına açılan yardım kampanyalarına katıldılar. Cumhuriyet' in ilanından sonra Medeni Kanun kadına da boşanma hakkı tanıdı. Kadınların 1930' da

belediye meclislerine, 1935' te de Millet Meclisi' ne katılmalarının önündeki hukuki engel kaldırıldı (Kılıçlıoğlu, Araz ve Devrim, 1990a).

Cumhuriyet' in erken dönemlerinde kadınların işgücüne katılım oranları ki, büyük bölümü ücretsiz haneîçi emek biçiminde olmak üzere epey yüksekti. Cumhuriyetçi eğitim politikası, meslek okulları ve kız enstitüleri kurulmasıyla kadınların eğitim görmesini teşvik ederek eğitimli anneyi, modern ev kadınıni aileyi yeniden tanımlamada kullanmayı hedefledi (Buğra ve Özkan, 2014).

Osmanlı Dönemi' nde kadınlar lehine ilk düzenleme aslında toprak hukuku alanındaki 1858 Arazi Nizannamesi' dir. Bu nizanname, kadınların evli olup olmadıklarına bakılmaksızın mirasta erkekle birlikte eşit oranda pay alabilmelerini düzenlemektedir. Mülkiyet hakkını içeren bu düzenleme, İngiltere' de dahi evli kadınların mülkiyet hakkının 1882' de tam anlamıyla kabul edildiği göz önüne alındığında ileri görüşlü bir uygulama olduğu söylenebilir.

Eğitim, hukuk, iktisat ve siyaset alanlarında cereyan eden değişimler kadının hayatın işleyişine dahil olmasını, işgücüne katılmasının derecesini ve mesafesini de belirlemektedir. Toplumun işleyişinde oldukça önemli rol oynayan kadınlar, çoğu zaman ardısıra kadın aleyhtarı ahlaki tepkiler aldıkları manevi çöküntü devirlerinden geçti. Anaerkil düzende dahi yönetim- gerek politik gerek ekonomik olsun, kadının erkek akrabalarının özellikle de en büyük erkek kardeşin elindeydi. Ataerkil medeniyetlerde erkek, kendine erkek varisler sağlamak ister; kadının sadık olması ise çocukların meşruluğunun kaçınılmaz teminatı ve aile servetinin mülkiyeti sayılırdı. Kadının toplumsal alanda ilerlemesi ise yasalar karşısında erkekle eşit haklar aldığı ve yeterli bir eğitim seviyesine vardığı ölçüde gerçekleşti. Bu durumun sonucu olarak da Türkiye' de olduğu gibi örneğin, Afganistan' da ve Tunus' ta da çekeşlilik kalktı; kadın siyasi haklarını kazanmaya başladı. Öte yandan yavaş yavaş eğitim alanındaki gelişmelere rağmen satın alma ve sahip olma gücünün genişlemesi, konut ve mutfak teknolojileri alanındaki ilerlemeler kadına kendisine zaman bırakacak kadar elverişli şartlar yaratamadı (Kılıçlıoğlu, Araz ve Devrim, 1990b).

Türkiye' de ise *Feminist Hareket'* in postmodern ilk adımı, bir grup kadının (Şirin Tekeli, Gülnur Acar Savran, Stella Ovoida, Zeynep Avcı, Yaprak Zihnioğlu, Ferai Tınç, Gülseli İnal) 1981 yılının son, 1982' nin ilk aylarında "Yazko" için bir

kitap dizisi hazırlama çalışması için biraraya gelişleri olarak kabul edilebilir (Osmanağaoğlu, 2009).

Türkiye' de bütün bir ekonomik ve siyasi rejimi değiştiren, 1980 Askeri Darbesi' dir. 1980lerde kentsel nüfus, kırsal nüfusu geçmeye başladı. Tarımsal istihdam düştü. Ama sanayi sektöründeki ve hizmetlerdeki kadın istihdam oranındaki artış yine de bunu karşılayamadı. İthal ikameci sanayileşme döneminde örgütlü emeği teşvik eden formel sektör çalışanları ihracata dayalı üretimin yükselişe geçmesiyle sahip oldukları hakları kaybettiler (Buğra ve Özkan, 2014).

Mesleklere cinsiyet atfedilmesinin yokolmaya başlamasıyla, dünyada artık kadınların çok çeşitli meslek dallarında çalıştıklarını görmemiz olağandır. Bugün eğitim, sağlık, istihdam, karar mekanizmalarına katılım gibi kalkınmanın temel alanlarında kadınların konumlarına baktığımızda önemli gelişmeler kaydedilmesine rağmen, kadın-erkek eşitliği açısından istenen düzeyde olmadığını söylemek mümkündür. Dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan çoğu ülkesinden ayrı olarak Türkiye' de kadınlar, geleneksel cinsiyet rollerinin ve istihdam modellerinin dışına çıkmakta zorlanmaktadırlar. Bu durumun nedenlerinin sadece katma değer yaratma eksenli değil; aynı zamanda toplumsallık perspektifinden de incelenmesi gerektiği söylenmelidir (Özer ve Biçerli, 2003).

Küresel düzeyde rekabet edebilir bir ekonomi için Türkiye' de nüfusun yarısını oluşturan kadınların işgücüne katılması hayati önem taşır. Kadınların işgücüne katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru addediliyor ama Türkiye' de zaten işgücüne katılım oranları düşük ve giderek de azalma eğiliminde. Kadınların da buna bağlı olarak işgücüne katılım oranı son yirmi yıldır gerilemektedir (Kızılgöl, 2012).

2. FEMİNİST TEORİNİN KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA YAKLAŞIMI

Emek kavramının ırk, cinsiyet ve etnik kimlik temelinde bölünmeye maruz kalması, piyasasının da kısıma uğraması anlamına gelir. Öyle ki farklı ırklardan, sınıflardan, etnik topluluklardan, farklı cinsel yönelimleri olan bireylerin ortak bir toplumsal cinsiyet olarak kadın kavramı içinde tanımlanamayacağı ama yerine de "kadınlar" kelimesini getirmenin sorunu çözemediği dile getirilse (Irzık, 1997) de bu çalışmada emeği, işgücü içerisindeki yeri, matematiksel ve kavramsal olarak anlatılmaya çalışılan sınıfları "kadınlar" olarak ifadelendireceğim.

Aile, istihdam, eğitim gibi sınırları belli alanlarda kadınların varlığını görmek eşitlik, zaman, bakım, tercihler, deneyim, farklılık gibi faktörler sayesinde gerekçelendirilip mümkün olur (Hughes, 2002).

2.1. FEMİNİST TEORİ

Bir "kadınlar" kategorisinin olduğunu varsaymak nasıl hata olursa, kadının tamamlanması için de birtakım sınıf, yaş, etnisite, ırk ve cinsellik belirtilmesi gerektiğini kabul etmek de bir o kadar yanılığa düşmektir, dedi Judith Butler *Cinsiyet Belası* isimli kitabında ve feminizmi bir kimlik siyaseti olarak kurguladı. Bu yüzden belki de feminist kuramda kadınları temsil eden bir dil kullanımına, kadınların siyasi ve ekonomik varlıklarını görünür kılmak için ihtiyaç duyuldu ve bu dil kullanımı elzem sayıldı. Feminizmin öznesi, kadınlardır. Feminist teoriyi kadının özgürleşme hareketi bağlamında okuduğumuzda kadının "biyolojik kaderi"nden dolayı toplumsal hayatın dışına sürüklendiğini ve katma değer yaratma olanağından mahrum bırakıldığını söylemek mümkündür. Zira kadının üretici konumda olması sadece aile içinde sınırlandırılmış ve burada mübah kabul edilmiştir. Bu konuya dair eril yaklaşım daima hegemonik ve sistemattir. Feminist kaygı duymak, erkeğin mülkiyetinde olmayı reddetmektir.

Feminizm, katmanlı baskıya karşı katmanlı bir direnişi mümkün kılan bir zihinsel faaliyet, eleştirel yaklaşımlı bir bilinç yükseltme etkinliği, bir biçim, bir duygu ve bir kuramdır. Kadınların emeğini denetlerken, düzenleyen ve bu emeğe el koyarak kadını edilgenleştiren tüm ataerki toplumlarda feminizm, ayrılıkçı ve

ayrıksı ve farklılıkçı bir ideolojidir. Dolayısıyla cinsiyetçiliği, cinsiyete sırtını dayayarak bundan güç alan tüm baskı ve sömürü mekanizmalarını reddederek kadınların kurtuluşunu hedefler. Dünyaya kadınların kendi gözleriyle bakmalarını ve kendi seslerini bulmalarını talep eden bir düşünce akımıdır (Öğüt, 2014). Feminist kuram, bir başlangıç anı fikrine değinme eğilimindedir (Butler, 2010).

Feng (2013), feminizmle marksist hümanizmayı, sosyalist feminizmle postmodern feminizmi ve batı feminizmi ile doğu- bilhassa Çin feminizmini karşılaştırmalı bir tahlille sunarken feminist hareketlerin alttan yukarıya doğru yönelen bir ivmeyle otoriteyi baskılayarak ciddi kazanımlar elde ettiklerinden söz eder.

Toplumsal cinsiyet sorununun ülkelerin gündeminde olması, feminizmin bağımsız bir kurtuluş hareketi ve ideoloji bakımından kabul göreceği anlamına gelmiyor. Üstelik kadınların kamu yaşantısına katılma süreciyle *kadın kurtuluşu* süreci eş anlı değildir (Çağatay ve Soysal, 1990).

Bağımsız örgütlenme ve erkek egemenliğine karşı çıkma, feminizmin evrensel kategorileridir.

Feminist düşüncede ev işi ve ev içi emeği feminist kaygının kayda değer tartışma ve araştırma konularından biridir. Bu konular, görünmeyen emek olarak kadının ev içindeki yüklenmiş sorumluluğunun, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde ortaya çıktığına, ataerkinin ve kapitalizmin en önemli dayanaklarından biri olduğuna ilişkindir. Kadının evin içinde yerine getirdiği roller, modernleşme ile birlikte değer kaybına uğradı. Feminizm, bu rollerin maddi bir karşılığının olmadığı eleştirisini yapar. Kadının evin dışında yaptığı iş asli görev/birinci vardiya olarak isimlendirilirken, evin içindeki emek tali görev/ikinci vardiya adını alır. İkinci vardiya, dışarıda çalışan kadınların ev içinde onlara yüklenen, onlardan beklenen işi tanımlamaya dair yeni bir kavramdır. Özellikle ücretsiz aile içi emeği vurgulamak için kullanılmaya başlandı. Farklı feminist yaklaşımların tercih ettikleri farklı terimler vardır: ev içi roller, kadının görünmeyen emeği, ev içi emek, karşılığı ödenmeyen iş gücüne katılım ve ikinci vardiyadır. Ev içi emek terimini kullanan radikal ve marksist yaklaşımlar dışındaki

bakışların konuyla ilgili görüşlerini anlamak için aile ve evlilikle ilgili yaptıkları tartışmalara bakmak gerekir (Başak, Kınır ve Yaşar, 2013).

1960lı yıllar hareketin yükselişe geçtiği dönemdir. Öyle ki 1960lı ve 1970li yıllarda genç kadınların gelecek fikri içerisinde işgücünde yer alma beklentisi çok daha kuvvetliydi (Goldin, 2006). Kadın kurtuluşu hareketi, kadın değerlerinin merkezde olduğu bir yaşam tahayyülü sunmuştur. Bunu da erkek egemen normlardan kurtuluşu talep eden ve eşitliği reddeden argümanlarla sağlamıştır (Man, 2008). Eril ideolojinin değerler sistemi de kadınların üretime katılmaları için ihtiyaç duyulan köprüleri devamlı olarak yıkmaktadır (Özbay, 1990).

Liberal feminizm dışarda tutularak söylenebilecek en önemli şey, feminist teorinin aile kurumu ortadan kalkmadıkça kadının özgürleşemeyeceğini söylemesidir (Altınbaş, 2006).

Feminist teoride deneyim kavramı, anlam üzerine en sert politik mücadelenin yapıldığı, kişisel, fiziksel, duygusal yatırım isteyen belirleyici en önemli role sahip faktördür. Evans, J.,(1995)' in işaret ettiği gibi deneyim/cinsiyet kimliği bağlamında kadınların var olma deneyimlerinin erkeklerinkinden farklı olduğunu söyleyen düşünce okulları vardır. Eşitliğe engel olması gereken biyolojik cinsiyetler arasında önemli farklar olmadığını tartışan liberal feminizme yaslanarak deneyimin de farklı olmadığını söylemek mümkünken, tam aksi olarak kadınlar ve erkekler arasında farklar olduğunu, politik gücün bu farkların get söyleyen okullar da vardır. Kadın deneyimi de kadın bakış açısı da bilgi ve kadın kavrayışıyla beraber sistematik olarak örgütlenir. Belki de feminizmi zorunlu kılan doğruları söyleyen bu örgütlenme itkisidir. *Özel olan politiktir* cümlesi içindeki feminist bilinç yükseltmeden doğan deneyim, feminist siyasanın merkezindedir ve empirik araştırmanın köşe taşıdır (Hughes, 2002).

Feminist teoride toplumsal tarihten kültür tarihine, emek odaklı çalışmalardan yurttaşlığın ve ulusun inşasının incelenmesine doğru bir evrim söz konusudur (Acar-Savran, 2013). Zaten ulusal devletin inşa sürecinin kendisidir, kadınların ekonomik ve siyasal düzenle bütünleşmesinin gerekli olduğunu savunan.

Feminizmler, "dönem", "akım", "kuşak" olarak değil; dalga olarak isimlenirler ve günümüz feminist dalgası, önceki yüzyıllarda dünyanın şahit olduğu kadın hareketinin ve 1960lı yıllardaki başkaldırının mirasçısıdır. Yasa koyan, iktidarı elde tutan ve bütün kuralları belirleyen erkeğin egemenliğindeki toplumları köktenci bakışla eleştirir (Gökçöl, 1993). Çünkü evrensel insan meselesi erildir. Feminist karşı koyuşları maskeli balo olarak dahi nitelendirir bu erkeksi bakış. Ama, batı toplumlarında adeta baskın bir şekilde tek kıstas olan beyaz, orta sınıf erkekliği yine feminist düşünce sayesinde sınırlandırabilir, belki de tasfiye edebiliriz. Çünkü bu kıstas, ortalamayı, standardı yaratır ve buna biat etmemizi bekler. Oysa politikalarımızı, arzularımızı, değerlerimizi bize söyleyen bu tek modeli kabul zorunluluğumuz aynılık temelli bir değiştirilmesi zor eşitlik manzarasıdır (Hughes, 2002).

Feminist araştırmaların önemli tartışma alanları, retorik, çalışma yaşamı, varoluş bilinci, doğa, sınıf mücadelesi ve ırk olgusudur. Çağdaş Feminist Teori içindeki ana akımları ve hareketleri incelemek aslında kadın yazımını da açığa çıkarıp değerlendirmektir ve toplumsal cinsiyetin felsefi kavrayışına feminist bakış açısı getirmektir. Toplumsal cinsiyet boyunduruğunun kadınlardaki bilinci yükseltmesi ve bu baskının kişisel düzeyde yaşanan deneyimin bir politik mesele olarak ele alınması, erken ikinci dalga feminizminin çalışmalarına itki olmuştur (Madsen, 2000).

Aşağıda feminizmin değişen dönemlere göre bahsettiğimiz türleri, Amerikan feminizminin enetelektüel geleneklerinden ibarettir.

Amerikan feminizmi ve Kıta Avrupası feminizmi arasındaki temel farka da değinecek olursak, toplumsal cinsiyet gerçeği üzerinde oluşan tartışmaya bağlı kalmıştır. Amerikan feminist yaklaşımlar, kültürel ve tarihsel analizde temellenmeye meyillidir. 1980ler boyunca yükselen otorite olan Fransız feminizmi, Freudyen psikanalizden kaynağını alır (Madsen, 2000).

Türkiye' de sol partilerin uzantıları olan kadın örgütlenmeleri, 1980lerdeki feminist ayağa kalkışın tarihsel arka planını oluşturdu (Man, 2008). Şirin Tekeli' nin

de feminist yazınına adadığı gibi, bu topraklarda feminizmin keşfedilip dillendirilmesi ancak 12 Eylül 1980' in ardından oldu. Bunu darbeye yapılan ilk demokratik müdahale olarak nitelendirmek de mümkün.

2.1.1. Aydınlanmacı Liberal Feminizm

17. yüzyılda doğal haklar kavramı ile yola çıkan liberal feministler, 18. yüzyıl aydınlanma felsefesinin etkisi altında kaldılar ama Aydınlanma' nın rasyonalizmini eleştirdiler. Onlar için rasyonalite tüm insanlara Tanrı tarafından verilmiştir.

Aydınlanmacı liberal feministlere göre bireyin aklının içinde ilahi bir kıvılcım vardır ki bu o kişinin vicdanıdır. İnsan yalnız bir varlıktır ama kadınlar ile erkeklerin akılcı yetenekleri ve ruhları aynıdır. Toplumu dönüştürecek olan eleştirel düşünüş için gerekli olan tek şey eğitimidir ve talep etmektir. Aydınlanma teorisyenleri özellikle kadınların *oy verme hakkı* talebi üzerinde durmuşlardır (Donovan, 2010). Oy verme hakkı ile başlayan mücadele, faydacılık ilkesinin öngördüğü mutluluk ve ölçülebilen memnuniyetler olan üretkenlik, sanayileşme ve tüketim hedefleri olarak devam etmiştir (Altınbaş, 2006).

Eğitimde fırsat eşitliği, ekonomik eşitlik, siyasal ve hukuksal eşitlik; özel alanın yeniden düzenlenmesi ve kamusal alana çıkma gerekliliği liberal feminizmin temel özellikleridir. Aydınlanma' ya inananlar için kadınlar lehine bir iyileştirme ancak bu taleplerin karşılanması ile mümkün olabilir (Demir, 2014).

Eşitliğin 18. ve 19. yüzyıl feminist kuramı, daha ziyade liberal hakların Aydınlanma fikirlerini kavramak için yararlanılan bir perspektiftir. Aynılığın eşitliği ve farklılığın eşitliği olmak üzere iki temel kavramlaştırılan eşitlik vardır. Hak yanlı eşitlik argümanlarının politikası ve yasama sonuçları, aynılığın eşitliğini ölçmeye çalışırken karşılaştığımız sorunların tam da merkezindedir. Farklılığın eşitliği de anne olma halini temel alır. Çağdaş İtalyan feministlerin kavramlaştırmaları ve Mary Wollstonecraft' ın 18. yüzyıl yazınlarına dayanarak anneliğin türlü anlamlarını tasvir edebiliriz (Hughes, 2002).

Liberal ideolojinin fetişleştirdiği aile, bir devlet kurumudur. Bu ailede kadın ve erkek farklıdır fakat eşittir. 19. yüzyıl liberal teori anlayışında özel alan, bireyleri

toplumsal ilişkilerden ve devletten bağımsız olarak gören ve özgür olabilecekleri ev hayatı anlamını taşır. Liberal feministler için kadınların yaşam koşullarının yükseltilmesi için devlet önlemleri kaçınılmazdır. Kadının kocasının kanatları altında "aile"ye ait olduğu inancı da liberal teorisyenlerin ortak düşüncesidir. Bu da onları diğer feminist gruplardan ayrılan en önemli özelliğidir (Altınbaş, 2006).

Kadın-erkek arasındaki ücret farkının ve işgücü piyasasındaki ayrımcılığın sebebi, çocuk bakımı hususunda kadınlara daha fazla sorumluluk beklentisi yüklenmesidir. Burada devlet, anneye kolaylık sağlamalıdır (Conway, 2000). Liberal feminizmin kadınların erkeklerin yaptığı işleri, erkeklerle aynı ücreti alarak yapması gerektiğini savunurken aynı anda kadın haklarını ihmal ettiği ve Amerikan feminizminin entelektüel gelenekleri bağlamında Amerikan kültürünün etkisinde kaldığı iddia edilir (Altınbaş, 2006). Kadınların çalışma hayatından ya da kamusal alandan dışlanmasına son verme maksadıyla kadınların erkeklerle her alanda eşit haklara sahip olmaları gerektiği inancına rağmen, kadınların da erkekler gibi orduya girebilme ve savaşa katılabilme gibi haklarının bulunması gerektiğini savunurlar. Onlar için vatandaşlık haklarından tam olarak faydalanabilmenin içinde ülke için savaşmak da vardır (Petmann, 1997).

Acar- Savran(2013)' in nazarında, günümüzde en radikal biçimine bürünen liberal feminizm şu politikaları önermektedir: Kota gibi kadınların siyasete katılımının önünü açacak şekilde siyasal temsil eşitliğine yönelik önlemler; istihdam alanı ve iş gücü piyasasında kadınlarla erkeklerin eşitliğini sağlamaya yönelik çeşitli önlemler; kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi için yasalarda ve hukuk anlayışında oldukça radikal değişiklikler; eğitim alanında kadınlar için çeşitli pozitif ayrımcı önlemler; kadınların ücretsiz ev emeğini göz önüne alan sosyal politikalar.

2.1.2. Kültürel Feminizm

Aydınlanmacı liberal teorinin yasal hamlesinin ötesine giden kültürel feminizm, kadınların barışsever karakterlerinden gelen dönüşümcü bir felsefedir. Kamusal alanı yöneten, yönetirken yıkan eril bakışı değiştirmek hedefindedir. Kültürel feministlerce kadınların ihtiyacı olan şey, birey olarak kendi gerçeklerini keşfetmekten ziyade hep birlikte kim olduklarını bulmaktır. "Kadınların barışsever

ve reformcu doğaları, politikayı dahi arındırabilir" en temel Őiarlarıdır (Donovan, 2010). Kadının değerleri iŐbirliđine ve uzlaŐmaya işaret eder.

19. yuzyıl kiltirel feminist kuramı, anaerkilliği ve kadın kiltirenũ nemser ve anaerkil değerlere yonlenen bir toplumda barıŐ ve işbirliğinin egemen olacağını savunur. Oysa ataerkil donem, savaŐların ve Şiddetin kaynağıdır. Buylece kadının guŐsũz ve korunmaya muhtaŐ olduğu miti gibi, Şiddetin erkeğin doğası olduğu miti de kiltirel feminizmin ortaya koyduğu eleştirel bakış aÇısıyla yıkılır. Daha ők sosyalist ve anarŐist eğilimli kadınların dillendirdiği duŐuncelerle 1960ların sonlarında ortaya őkacak olan ikinci dalğanın ve radikal feminist akımın baŐlangıŐ noktasını kurar (Altun, 2008).

2.1.3. Feminizm ve Marksizm

Donovan (2010)'a gore feminizm, Marksistleri kadın sorununu yeniden duŐunmeye ve kadınların ezilmesine ilişkin tatmin edici bir Marksist teori geliştirmeye sevkeden ھاđdaŐ kadın hareketiydi. Buylesi bir farkındalık, kadınların devrimci eylemlerinin guŐ ve bilinÇ kaynağı oldu. Erkeklerin var olma mũcadelesi esnasında kadınların da duygusal yaşam ile ozdeŐ tutulması ev kadınlarına ve annelere kişisel ilişkiler alanını ayakta tutma gorevi verdi.

Hartmann (2006), bir marksizm tanımına ihtiyaÇ duydugumuzu, bu sayede kapitalist toplumun uretim yapısını ve mesleki dağılım modelinin dođuŐunu iŐselleŐtirebileceđimizi savunur. Marksist iktisatta emek, değerin kaynağı ve doğa ile insan arasındaki iliŐkiyi sağlayan araŐtır (Arthur, 1979).

Ezenin işaret ettiği Őeydir aslında, ezilme eyleminin kaynağı ya da nedeni sandığımız. Materyalist feminist yaklaşım bize bunu gosterendir (Wittig, 1981). Marcuse (1974) işin Şu kadın- erkek eşitliği ısrarından vazgeŐilmeli ki erkek egemen kapitalist toplum terminolojisini kabul etme yanılığından kurtulabilelim. Şimdi burada, tıpkı Evelyn Reed' in sorduğu gibi soralım: Kadınlar kast mı, sınıf mı, yoksa ezilen cins mi? Marks' a gore toplumsal cinsiyet kavramı bir sınıfa işaret eder. Ti-Grace Atkinson' da da kadınlar ayrı bir sınıftır. Oyle ki sınıflı toplumun aile, devlet, ozel mũlkiyet uzerine kurulmuŐ yapısının gelişimi ile birlikte, feminist hareket,

kadınların ezilmesinin kökenlerinin Engels' in bu klasik açıklamasında yattığına katılır. Çünkü cinsiyetçiliğin de tıpkı ırkçılıkta olduğu gibi kökenlerini özel mülkiyet sisteminde aramamız gerekiyor. Roxanne Dunbar ise kadınların ayrı bir kast' ı oluşturduğu kanaatindedir. Oysa ne Marks ne Engels ne de Lenin' den Rosa Luxemburg' a hiçbir şöhretli Marksist hiçbir yazısında kadınları, biyolojik cinsiyetlerinden ötürü "kast" olarak tanımlamadılar; yekpare bir sınıf gibi düşündüler.

Marks, yeniden üretim alanından bahsederken feministlerce eleştirildiği nokta şuydu: ataerkil ideolojinin doğallaştırıcı bakışına hapsolması ve bu büyüye kapılması (Acar- Savran ve Tura- Demiryontan, 2008). Zira heteroseksüel evlilik, çocuğu yetiştirmenin ve ev işlerinin kadın işi olması, kadının erkeğe ekonomik bağımlılığı, devlet ile erkekler arasındaki toplumsal ağa dayanan kurumlar, meslekler, şirketler, ordular ataerkil ideolojinin en önemli tanımlayıcı öğeleridir. Ve patriyarka sadece hiyerarşik bir örgütlenme modeli sunmaz; belirli kişilerin belirlenmiş pozisyonlarda olduğu bir düzleme de işaret eder (Hartmann, 2006).

Dalla Costa (1972), ev içi emeğinin sadece değer üretmediğini ve fakat artı değer yaratımında temel öge olduğunu söyler.

"Ev işleri" dediğimiz günlük yaşam alışkanlıklarının ve beklentilerinin, kadınların ezilmesi ve sömürülmesine karşı bir çözüm olarak toplumsallaştırılması değil de; bunların ücretlendirilmesi gerektiği savunusuna ortodoks marksist feministlerin getirdiği eleştiri, devletin bu durumu sosyalist topluma dönüşmeyi engellemek için kullanacağı üzerineydi (Demir, 2014). Oysa kadınların sadece tüketici olarak görülmediği, onları piyasa değeri olan işlerin üreticisi konumuna getirmek tıpkı eğitimin okullara devredilerek toplumsallaştırılması gibi bir yöntemle mümkün olabilirdi (Tong, 2009).

Kadınların boyun eğmesini kapitalizmin yükselişine bağlaması, Marksizme yöneltelen bir diğer eleştiridir. Çünkü o, kapitalizm öncesi toplumlarda ve Küba, Çin, Sovyetler Birliği gibi sosyalist devrim deneyimi yaşamış kapitalizm sonrası toplumlarda kadınların sömürülmesini açıklamaz (Donovan, 2010).

2.1.4. Radikal Feminizm

Aile ve evlilik kurumlarının ataerki, sanayileşme ve kapitalizmle bağımlı kuran radikal feminizm ve marksist feminizm, aile ve evlilik kurumunu emek sömürsü kışkacında sıkı bir eleştiriye maruz bırakırlar (Başak, Kınır ve Yaşar, 2013).

'Gerçek devrimci değişim'in temeli feminizmdir. Toplumdaki baskının kaynağı ve modeli de kadına hükmeden erkek egemenliğidir. Kadınlar mücadeleci bir harekete yönelmelidir çünkü kişisel olan politiktir. Radikal feministler ve Kate Millett, ailenin ataerkilliğın yeniden üretimi için bir zorunluluk olduğuna inanırlarken, Marksistler için aile, kapitalizmin ideolojik devamlılığı için şarttı. Barbara Buris, 1971' de yazdığı Dördüncü Dünya Manifestosu' nda kadınların erkekler tarafından tüm dünyada sömürgeleştirilmiş bir "kast" olduğunu savunur (Donovan, 2010). Çakır(2008)' ın tanımladığı haliyle de radikal feminizm, cinsiyetin merkezde durduğu yeni bir çıkar ve iktidar teorisi geliştirir.

Ataerki ve kapitalizm her alanda ama öncelikle kadınların emeğının "öteki" olması hususunda müthiş bir mutabakata imza atarlar.

Radikal feministlerin amacı, kadınların erkeklerle eşit hak talep etmeleri değil; olumsuzluğu, kötülüğü simgeleyen eril değerlerin egemen olduğu toplumu dönüştürmektir. Esas kavram olan patriyarkanın yıkılması, ana hedefdir (Weiss ve Young, 1996).

1980li yıllarda kadın ve doğa sorunlarına yaklaşımlar, çeşitli toplantı ve konferanslarda ele alındığında yeni bir kavram geliştirildi: Ekofeminizm. Radikallerin öncülüğünü yaptığı bu akımda 'yaşamın her alanıyla ve anıyla otonom bir ilişki içinde olan kadınlara ve bütün azınlıklara karşı olan modern toplumun kurumlarını dönüştürmede etkin olması gereken kadınların yaratıcı kapasiteleri, dünyayı gelecekte de yaşanabilir bir yer yapabilir' mottosu ön saftadır (Köküöz, 1989). Bu yüzden bilim ve teknolojiye dahi karşı çıkış vardır. Çünkü sorunların bilim ve teknoloji kullanılarak çözümlenmesi erkeğe özgüdür. Radikal ve kültürel feministler için kadının değerleri yaygın olsaydı, rekabet yerine işbirliğinin geçerliliğinde dünya çok daha iyi bir yer olacaktı (Altınbaş, 2006).

Radikal feminizmin en temel ilkesi, kadınların birey olarak bedenleri üzerinde denetim sahibi olmaları gerekliliğidir.

2.2. EMEĞİN FEMİNİZASYONU

Kadın istihdamındaki artış eğilimine *emeğin feminizasyonu* denir. Hazin olan, yaşanan bu artışın tam zamanlı işlerde değil; güvencesiz, esnek, geçici işlerde olması. Emek piyasasındaki bu değişim *enformelleşme* adını alır. Emek piyasasının esnekleşmesindeki artış, toplu iş sözleşmelerinin zayıflaması ve dahi ortadan kalkması, gelir eşitsizliğinin artışı, cinsiyet bazlı yapılanma, üretimin küçük atölyeler ve evler olmak üzere küçük birimlere aktarılması, sosyal hakların ve iş güvenliğinin zayıflaması, sendikal hareketlerin önünün tıkanması gibi özellikler başlı başına enformelleşmenin bileşenleridir. Enformel istihdam biçimleri yaşlı ve hastaların bakımı ile çocukların bakımı gibi işlerin kadınların sorumluluğuna bırakılmasına neden olur (Ergüneş, 2008).

Enformel işlerde çalışan kadın sayısı hakkında kesin bilgilere hiçbir zaman sahip olamayız. Sadece istatistiklere yansıdığı ölçüde kadınların işgücüne katılım oranı, istihdam oranı, işsiz kadın sayısı bilgilerine sahibiz. Türkiye' de enformel istihdamın toplam istihdam içindeki payı yüzde 35,4.

Hedeflenen, mücadele alanında öncelikli olarak kadınların çalışmalarının ve ürettiklerinin değerinin ortaya konulmasıdır. Oysa bilinçli bir saklama ve saklayarak değersizleştirme söz konusudur. Ev eksenli çalışma alanının yani enformel alanın karakteristik özelliği görünmez oluşudur (Atasü- Topçuoğlu, 2009). Enformel çalışma şeklinin kadın emeğiyle taşıdığı benzer özellikler vardır ki aynı zamanda tanımlarının belirleyicileridir de: düşük ücretli, örgütsüz, esnek, süreklilikten yoksun, güvencesiz, karşılıksızlığa müsait olması gibi. Fabrikadaki sömürü kolayca gözlenebilir de aile içindeki sömürü, kutsallık ve doğallık maskeleriyle kendini pek belli etmez(Reed, 1985).

Türkiye için Ev Eksenli Çalışanların Cinsiyete Göre Dağılım Oranları (HomeNet, 2000) baz alındığında beşer yıl aralıklarla kadınların 1991 yılında yüzde

93,8' i, 1996' da yüzde 79' u, 2001 yılında da yüzde 86,2' si tekstil sektörü gibi eve kadar ihale edilebilen örmek, dikmek, dokumak, dantel, nakış gibi nitelikli emek gerektiren işlerde çalışmaktadır. Kadın emeğinin yoğun, ücretlerin görece daha düşük olduğu dokuma işkolunda grev yoğunluğu; deri ve gıda işkollarında ise greve katılan işçi oranı düşüktür. Kadın emeğinin bir diğer yoğun olduğu ticaret, konaklama gibi işkolları ise en az grevin ve grevlere katılımın yaşandığı alanlardır (Akkaya, 2000).

Patriyarka eşitsizliği, ucuz emeği, sömürüyü devam ettirebilmek uğruna kadınlığı ve gerçeklerini birtakım tanımlamalarla örtmeye çalışır. Farklı toplumsal cinsiyet rejimlerinde patriyarkanın emeği, dayattığı ve yüklediği rollerin içine saklamasıyla emek, emekçinin kendisine dahi görünmez olur (Atasü- Topçuoğlu, 2009).

2.3. FEMİNİST TEORİDE KADIN EMEĞİ

Kadınların maruz kaldığı baskı ve aşağılamayı, çalışan kitlelerin kapitalist vurguncularca sömürülmesinden ayrı düşünülemezliği bakış açısıyla....(Reed, 1985, s. 9).

Emek, değer yaratıcıdır ve süreçtir; çalışma ise sonuçtur, üretilendir.

Feminist yaklaşımın ideal hedefi, ücretli üretim süreçleri ile karşılıksız emek süreçlerine bakmak ve hem pratikte hem de teoride bu anlaşmazlığı ortadan kaldırmaktır (Becker, 1965).

Kadın emeğine daha ziyade Marksist Feminist pencereden bakmak, emek ve çalışma kavramlarının kapitalizmle ve ataerkiyle ilişkisine bakmak demektir. Kapitalizm, hem ekonomik hem de biyolojik cinsiyet temelli sömürücü olarak kabul edilir; kapitalist ataerki de buna eşlik ederek kadınların boyunduruk altında tutulmasının kaynağı. İşgücünden mahrum bırakılma, üretim ve yeniden üretim araçlarına patriyarkanın el koyması, kadınların edilgen tüketici bir sınıf olarak inşa edilmesi ve kadın emeğinin sistematik edilmesi bu baskının bileşenleridir (Madsen, 2000).

Kamusal alanda kadın emeği dışsallaştırılmaya maruz bırakılır. Çünkü kadın emeği ataerkil ilişkiler tarafından doğrudan belirlenir. Kadın emeğinin denetimini kolay hale getiren, kadına ithaf edilen uysal ve uzlaşıya müsait toplumsal sahne rolleridir. Öte yandan kadının emeğinin ekonomik faaliyetlere erkek emeğinden daha eşitersiz düzlemde katılmasının nedenini kentsel ekonomik hayatın yapısal özelliklerinde aramak gerekir (Ecevit, 1990).

1960larda kadın istihdamının yükseltilmesi, emek hareketinin öncelikleri arasında değildi. Kadınlar tekstil ve gıda işleme gibi hafif sanayilerde iş buluyordu (şenyapılı, 1981).

Başta Fransa' da, A.B.D.' de *Kadın Kurtuluş Hareketi'* nin ortaya koyduğu politik perspektiflerde, kadınların emeği, ataerkinin sömürüsüne maruz kalan özgül, ortak ve temel ezilmişliği betimler. Sanayi tipi üretim, kapitalist sömürüye; ev içi üretim tarzı, aile sömürüsüne dolayısıyla patriyarkal sömürüye sebep olur. Çünkü kadınlar tarafından üretilen ev içi hizmetleri karşılıksız sunulan emektir. Emeğin karşılıksızlığı bağlamında aile-içi tüketimi hedefleyen üretken olmayana indirgenmiş ev işi, kölelik ilişkisinin yansımasıdır (Delphy, 1970). Ve ev işi, Ferree (1990)' nin de anlamlandırdığı gibi, birisinin eşi olmak gibi sembolik bir anlam da içerir; kadının tam zamanlı çalışması, onun ev içindeki yükümlülüklerini azaltmaz. Azaltmadığı gibi de sorumluluğunu ve ondan beklentileri artırır.

Erkek zamanı lineerdir. Kadın zamanı ise yeniden retilendir, ev içi ve çalışma hayatı arasında dengeyi sağlayandır (Hughes, 2002).

Kadının nesne-kadın; hem tüketen hem de tüketilen bir meta haline getiren bakışın karşısında duran feminist teoride kadın emeği olgusu, ücret eşitliği ve meslekte yükselme gibi temel konularda girilen savaşımdır. Liberal feminizm, sosyalist feminizm ve radikal feminizm gibi teorilerin hepsi de kadın emeğini kavramsal olarak ifade etmeye çalışırken, ataerki gibi çok güçlü bir toplumsal meseleyi hem incelemeye hem de eleştirmeye değer bulmuş, ataerkil ilişki biçimleriyle mücadeleye girişmiştir (Feng, 2013).

3. TÜRKİYE' NİN İŞGÜCÜ İÇERİSİNDE KADIN EMEĞİ: RETROSPEKTİF BİR BAKIŞ

Buğra ve Özkan (2014)' nin savunduğu üzere cinsiyet rollerinde evrensel bir devrimden söz etmek mümkün görünüyorsa şayet Türkiye' nin bundan etkilendiğini söylemek çok zordur. Kadınların sadece işgücüne katılım ve istihdam oranlarının değil; eğitim seviyelerinin ve siyasal katılımlarının da düşük düzeyleri işaret ettiğini ortaya koyabiliriz. Türkiye refah rejimi, toplumsal dinamikleri açısından tarım sektörü dışında kalan kadınların istihdamının önüne büyük engeller çıkarmaktadır. Resmi verilere bakıldığı vakit, cinsiyete dayalı sayısal farklılıklar daha net önümüze çıkar (Gök, 1990). Bu cinsiyet adaletsizliğinin ekonomik ve kültürel taraflarını birlikte sorunsallaştıran yaklaşım, cinsiyet rollerini dönüştürürken temel dayanağımız olmalı. Emek arzının emek talebinden fazla olduğu piyasa şartlarında cinsiyet eşitliğini hedef alan iki engel vardır: emek yanlısı olmayan istihdam rejimi ve cinsiyet eşitliğine karşı olan kültürel değişim. Türkiye modernleşme ve kalkınma sürecinde her iki engele de takıldı (Buğra ve Özkan, 2014).

Toplumsal kurumlar ve içlerindeki çelişki ve gerimler, cinsiyet hiyerarşisinin yaratıcısı ve yeniden üreticisidir Türkiye' de. Toplumsal norm olarak erkeklik ve kadınlık algısının/ kimliğinin oluşmasındaki sorunların da kaynağıdır (Kandiyoti, 1990).

3.1. SOSYAL DEVLET ANLAYIŞINDA KADINLARIN İSTİHDAMI

Türkiye' de refah rejiminin özellikleri, formel ve enformel istihdamdan kaynaklı olarak hiyerarşik, parçalı ve karmaşıktır. Sosyal refah devletini sırtlayan aile ve geleneksel dayanışma, bu sistemin işlerliğinde önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel cinsiyetçi yapı, sağlık ve emeklilik güvencesinin öncelikle istihdamda yer alan hanehalkı reisine sunulması ve ailenin geri kalan üyelerinin de sosyal güvenlik sisteminden genelde erkek olan hane reisi üzerinden bağımlı olarak yararlanmaları ile perçinlenmektedir (Buğra ve Keyder, 2006). Sosyal güvenlik koruması olmaksızın çalışma, Türkiye' deki kadın işgücü arasında zaten yaygın bir durum. Kadınlara ciddi istihdam kaynakları sunan hizmetler sektörünün ise toplam istihdamdaki payı halen sınırlı. Ev işleri ya da perakende satış alanında hem çalışma

saatlerinin uzunluğu hem de sosyal güvenceli iş bulabilme olasılığının düşük olmasıyla sanayi sektöründen farksız (Buğra ve Yakut- Çakar, 2010). Dünya Bankası' na göre örneğin, 2009-2012 yılları itibarıyla Türkiye' de kadınların yüzde 48i hizmetler sektöründe istihdam edilirken, yüzde 37si tarım alanında ücretli çalışıyordu. 1990-1992 yılları ortalamasında kadınlar bu kez tarımda yüzde 72, hizmetlerde yüzde 17 oranları ile görülüyor. (Anonim, 2015).

...Türkiye' nin sosyal devlet yapısı Güney Avrupa ülkelerini tanımlamak için kullanılan ve "Latin Çemberi" olarak adlandırılan modele benzerlikler gösterirken, toplumsal cinsiyet temelli yapılan ayrımlarda ise aile reisinin geçimlik ücret ile desteklediği ailelerin çoğunlukta olduğu ve kadınların toplumsal konumunun genel olarak anne ve eş olarak tanımlandığı bir model olduğunu söyleyebiliriz (Dedeoğlu, 2009, s. 45).

Türkiye' de çalışan ve çocuk sahibi olan kadınların sahip olduğu haklar, 4857 sayılı İş Kanunu' nun 88. Madde' si gereğince hazırlanan *Gebe ve Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik* 'te şöyle yazar: kadın işçi çalıştıran işyerlerinde okul öncesi eğitim çağındaki çocuklar için eğitim kurumları ve kreşler açılmasını düzenleyen hükümler içerir. Bu yönetmeliğe göre, 100 ila 150 kadın işçisi olan işyerleri bakım odaları kurmak, 150den fazla işçisi olanlar ise kreş açmak zorundadır. Yasal düzenlemenin erkeklerin çocuk bakımı sorumluluklarını göz ardı etmekte olduğunu işletmelerin de kadın çalışanı işe almakta imtina ettiğini söyleyebiliriz. Kadın çalışanlar doğumdan önce 8, doğumdan sonra 8 hafta olmak üzere toplam 16 haftalık ücretli doğum izni kullanabilmektedirler (Anonim, 2014).

Uraz v.d. (2010)' da ortaya koyduğu üzere Türkiye' de kadınların işgücüne katılım düzeyinin düşük olması ve gittikçe de gerilemesi bir motivasyon unsuru olmuştur cinsiyet ekonomisi alanında yapılan çalışmaların. Kadınların işgücüne katılım düzeyi 1980' de yüzde 48 düzeyindeyken, çeyrek asır sonra bu oran yüzde 26 seviyesine düşmüştür. Türkiye' de kadınların işgücüne katılım düzeyi, bugün bütün OECD ülkelerinin gerisindedir ve hatta Ortadoğu ülkelerinde kadınların işgücüne katılım düzeyinin tarih boyunca düşük olduğu birçok ülkenin (İran, Pakistan, Suriye, Libya ve Kuveyt gibi) de altındadır.

ILO verilerine göre, Türkiye' deki kadın işçiler Güney Avrupa ülkelerinin haftalık ortalamasından 9 saat fazla çalışmaktadır (Buğra ve Özkan, 2014). Kadın işçilerin ücretlerinin belirlenmesinde halen cinsiyet faktörü gibi ayrımcı bir kriterin etkili olduğu da yadsınamaz bir gerçek olarak dururken, biliyoruz ki; yüksek ücret düzeyi doğal olarak kadının işgücüne katılım isteğini tetikler.

Kadınların işgücüne katılımının az olması, yalnızca toplumun mal ve hizmet üretecek gizli gücünün kullanılmaması demek değildir; ekonomik olarak bağımlı olan kadının toplumsal, davranışsal, politik ve kültürel olarak da bağımlı kalması anlamına gelir. Ekonomik bağımlılık öylesi bir niteliğe sahiptir ki; sosyal, fiziksel ve psikolojik her baskının aracı olarak kullanılabilir bir birikimli bağımlılıktır (Kepenek, 2012).

Zaten Türkiye' de genel olarak istihdamın düşük oluşu, ekonomik istikrarsızlık, tarımdan gelen niteliksiz işgücüne yeterli olanak yaratılmaması, kurumsallaşamama gibi sorunlara atfedilirdi. Ancak kadınların istihdam oranlarının alt seviyelerde kalması da yeterince güçlü bir sebep olarak 1980 sonrasında karşımıza çıktı. Kadınların bu topraklarda gerçek manada işgücü piyasasında yer almaya başlaması 1950lerde iç göçün getirdiği kentleşme neticesindedir. 1950-1980 arasında ücretli çalışanlar arasında kadın nüfus oranı artarken, toplam çalışanlar içindeki kadın oranı yüzde 47,1den yüzde 36,8e düşmüştür. 2000 yılında ise çalışan kadınların yüzde 68,8i ücretsiz aile işçisi pozisyonundadır (Tümer- Erdem ve Yiğit, 2010).

Reformlarla kadınlara tanınan hakların kullanım düzeyi açısından ve kadınların çeşitli meslek grupları içerisinde istihdam edilmeleri açısından kadın sorununa bakmak son derece yetersizdir. Bunu aşmak için başka değerlendirme ölçütlerine ihtiyacımız var (Ertürk, 1990).

3.2. TÜRKİYE' NİN İŞGÜCÜNDE KADIN EMEĞİNİN PAYI

Türkiye' nin İş ve İşçi Bulma Kurumu/ İŞKUR tarihine baktığımızda, 1960 öncesinde toplam başvuruların beşte ikisi kadındırken 1980lerin sonlarında bu oranın beşte bire düşmüş olduğu görülür. 1984- 1989 arası kadın işgücü arzının 1000 kişi olduğu varsayılır ve kentli kadının işgücüne katılma düzeyinin düşük olması da geleneksel erkek bakış açısına atfedilir. O zaman da şu sonucu çıkarmak mümkün olur: 80lerde yazınsal dünyada kendini gösteren uyanış, ülke genelindeki kadın istihdamında olumlu etki ve katkı sağlamadı. Çünkü 80ler işsiz 'erkek dururken kadına iş verilmez' anlayışının yaygın olduğu yıllardı (Kepenek, 2012).

Türkiye' de Cumhuriyet döneminde erkekler daha çok tarımsal alet ve makinaların kullanımında çalışırken kadınlara düşen görev, ekim ve hasat zamanlarında emek yoğun işler olmuştur. 1965 senesinde Türkiye' de halıcılık, dokuma, gıda, giyim sanayiinde çalışan toplam kadın işçi sayısı 125.446dır (Tümer-Erdem ve Yiğit, 2010).

1965' te okuma yazma bilmeyen kadınların oranı yüzde 67ydi. 1985 yılında halen kadınları yüzde 32si okuma yazma bilmiyordu. İkinci derece eğitim alan kadınların oranı, 20 yıl içinde yüzde 9dan yüzde 28e yükselirken, yüksek eğitim alanlar 1985' te yüzde 9du. 1965 yılında Türkiye' de hizmet sektörünün işgücü içindeki payı yüzde 14, 1982' de yüzde 25ti. Hizmet sektöründe kadınların çalışabileceği alanların sınırı ev işleriydi (Buğra ve Özkan, 2014).

1980li yıllardan itibaren istihdam olanakları oldukça sınırlıyken bir de bu sınırlı olanaklar, erkekler tarafından kullanılmış ve her 13 kadına karşı 87 erkek işe girmiştir (Ergüneş, 2008). 1990 yılına geldiğimizde çalışma yaşamındaki kadın nüfusun yüzde 34,7si işgücüne katılırken, bu oran 1999' da yüzde 27,4e kadar düşmüştür. 1997 yılında örneğin, kadınların işgücüne katılım oranı 52 ülke arasında en düşük yüzde 27,8 ile Türkiye' nin. 1980 yılı ardından ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin getirdiklerinden biri de kadınlar arasında ev eksenli çalışmanın yaygınlaşmasıdır. 2013 yılı itibarıyla Türkiye genelinde 548 bin 646 kişi evden çalışmaktadır ve bunun 517 bin 138' i (yüzde 94ü) kadındır.

Kadınların işgücüne katılımı bakımından bir diğer fark da kırsal ve kentsel alanlar arasındaki ayrımın önemine dikkat çekmektedir. 1999 yılı itibariyle devam edersek: kırsal alanlarda kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 43,8, erkekler için yüzde 76,7 iken kentsel alanlarda kadınlar için işgücüne katılım oranı yüzde 16,5, erkekler için yüzde 65,9 olarak kayıtlara geçmiştir. Türkiye' de kadınların yüzde 17'si özel sektörde çalışırken yüzde 9'u kamu kesiminde çalışmaktadır. Kadın işgücünün en yoğun olduğu sektör tarımdır ki zaten bu sektörde çalışan her 100 kadından 60'ı ücretsiz aile işçisi konumundadır. 1999 yılı verilerine göre kadınların yüzde 66,3'ünün tarım kesiminde, yüzde 11,3 oranının da sanayi sektöründe varolduğunu söyleyebiliriz. Tarımsal faaliyetlerdeki değişimlerin kadınların işgücüne katılımı üzerinde çok güçlü ve çok yönlü etkisi vardır. Çünkü tarım sektörü zaten Türkiye' de hem kadın hem de erkek çalışanların hayatında önemli bir yere sahiptir (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010). 2000 yılında kırsal kesimde çalışanların yüzde 74,78'i tarlada çalışıyor. Kadınlar, kırsal kesimde toplam istihdamın yüzde 38,48'ini oluşturuyor (İşçi ve Görgülü, 2008).

2000 yılında yükseköğretim düzeyindeki kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 70,1. Oysa lise ve dengi meslek okullarından mezun olanlarda bu oran, yüzde 31,8. Bunu 2006 yılı verileri ile mukayese ettiğimizde, tarımda kadın istihdamının gerilediği, hizmetlerde genel bir artışın olduğu göze çarpar. 2006' da istihdamdaki 5.8 milyon kadının yüzde 48,5'i tarım, yüzde 15'i sanayi, yüzde 36,5'i ise hizmetler sektöründedir. Buna karşın istihdamdaki 16.5 milyon erkeğin yüzde 19,8'si tarımda, yüzde 29,1'i sanayide, yüzde 51,1'i hizmetlerde bulunmaktadır (Toksöz, 2007). Türkiye' de kadınların işgücüne katılımları 2006 yılında yüzde 30 iken 2007' de yüzde 24' e geriledi. Aradaki bu bir yılın istatistiklerine göre erkekler kadınlara göre üç kat daha fazla girişimciydi (Tümer- Erdem ve Yiğit, 2010).

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu (2013)' nun yayımladığı *Kadın Emeği ve İstihdamına Dair Politika ve Faaliyetlerinin 12 İlde Değerlendirilmesi* raporuna göre kadın istihdamının artırılması için mesleki eğitim faaliyetlerinin yanı sıra, girişimcilik faaliyetleri de düzenlenmektedir. Kadın girişimciliğinin çeşitli kurslar ve hibe/kredilerle desteklenmesiyle kadın istihdamının artırılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda İŞKUR ve KOSGEB' in yaptığı protokol çerçevesinde çeşitli kurumlar girişimcilik kursları düzenlemekte ve bu kurslara çok

sayıda kadın katılmaktadır. Kurslara katılarak sertifika alan kadınlar KOSGEB' in hibe ve kredi desteğine başvurabilmektedir. Türkiye' de 2010 yılında çıkarılan "Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması" konulu Başbakanlık Genelgesi, kağıt üzerinde kadın istihdamını artırmak, kadınların sosyal yaşama katılımını sağlamak, kadına yönelik şiddeti engellemek ya da sağlık ve spor faaliyetleri düzenlemek gibi konuları içermektedir. Bu hedefleri gerçekleştirmek üzere de mesleki eğitim ve girişimcilik kurslarının, kadın-erkek eşitliğine dair eğitimlerin ve kadınlara yönelik projelerin düzenlenmesi faaliyetlerin planlandığı söylenmiştir.

2012 yılında İŞKUR' un açtığı işgücü yetiştirme kurslarına katılan 464.645 kişinin yüzde 40' ının kadın olduğunu görüyoruz. Aktif emek piyasası politikaları çerçevesinde değerlendirmenin doğru olacağı İŞKUR' un meslek eğitimleri, hem toplumsal cinsiyet rollerine göre biçim alan hem de kadının doğrudan işgücüne katılımını sağlama niteliğinden çok ev içi ekonomiye katkı taraflılığındadır.

Türkiye' de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi Nihai Raporu (2014)' na göre, kendi hesabına çalışma Türkiye genelinde 2004' te yüzde 9,7 iken, 2009' da yüzde 12,8e çıkmış, 2013' te yüzde 10,7ye düşmüştür. Kırdaki kendi hesabına çalışma, esas olarak eşi ölmüş kadınların çiftçilik faaliyetlerini yürütmesi şeklindedir. Kentte ise kendi hesabına çalışmaya hane içinde veya dışında kadınlar tarafından yürütülen gelir getirici faaliyetler olarak, yıllardan bu yana "girişimciliğin desteklenmesi" politikaları kapsamında bakılmaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [ASPB], 2014).

Kentsel kadın istihdamı, 2010-2012 arasındaki üç yıllık dönemde 3575 bin kişiden 4193 bin kişiye çıkarak 618 bin kişi arttı. *Evde Bakım Hizmeti Programı* kapsamında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından özürli bireylerin evde onlara bakan yakınlarına net asgari ücret miktarı kadar bir aylık bağlanmaya başlandı. Program, 2007' de yaklaşık 30 bin kişiye, 2012 itibarıyla de 400 bin kişiye ulaştı. Toksöz (2014)' ün de özenle üzerinde durduğu gibi kadınların önemli bir kısmı ev içinde daha önceden yapmaya devam ettikleri bakım hizmetleri istatistiklere girdiği için veya ücretli çalışan ama Sosyal Güvenlik Kurumu kapsamında olmayan

kayıtdışı çalışma biçimleri üzerinden istihdama katıldıkları için kentlerde yaşayan kadınların istihdamında bir artış yaşandığı yanlıgısı oluşuyor.

Bölgeler itibariyle işgücüne katılım oranlarına bakıldığında, kadınların işgücüne katılımının en yüksek olduğu bölgeler olarak Ege, Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu öne çıkmaktadır. Buna karşılık işgücüne katılım Güneydoğu Anadolu' da en düşüktür. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Nihai Raporu (2014)' na göre, 2004 ve 2013 yılları arasındaki değişimleri gözlediğimizde, aktif olmayan kadınların sayısı kentsel alanda azalmakla birlikte kırsal alanda artmaktadır. 2004' te kentte işgücü dışında kalan ve 14.1 milyon olan kadın sayısı 2013' te 13.9 milyona düşmüştür. Buna karşılık 2004 yılında kırsal alanlarda kadınlarda 4.5 milyon olan işgücü dışında kalan kişi sayısı, 2013' te 5.7 milyon kişiye çıkmıştır. 2013 yılında Türkiye' nin tarım sektöründe kadınların istihdamında kayıtdışılık oranı yüzde 96,3. TÜİK verilerinde, 2015 haziran ayı itibariyle Türkiye'de kayıtlı çalışan kişi sayısı, 26 milyon 586 bin. Bunun 7 milyon 946 binini kadınlar oluşturuyor. Kadınların 5 milyon 141 bini tarım dışı işlerde, 2 milyon 805 bini ise tarımda çalışıyor.

Ayrıca sanayi sektörünün istihdam ettiği çalışan sayısı ve yarattığı katma değer bakımından daraladığı, hizmetler sektörünün de buna eşanlı olarak büyüme trendine girdiği kabulüyle baktığımızda kas gücünün yerini makinaların almasının ve zihinsel yeteneklere daha çok ihtiyaç duyulmasının kadınlar için yeni iş fırsatları ve mevziler getireceği kaçınılmazdır (Yılmaz, 2008).

3.3. İŞGÜCÜNE KATILIM BAĞLAMINDA TOPLUMSAL BİR KATEGORİ OLARAK CİNSİYET AYRIMCILIĞI

Virginia Woolf, bir kadının "ben" tanımı ile bir erkeğin "ben" ifadesinin tamamen farklı olduğunu ve dahi bu iki "ben" kelimesinin bile cümle içindeki aynı özneyi gösterdiğini iddia edemeyeceğimizi söyler (Irzık ve Parla, 2009).

Biyolojik temelli kadın ve erkek ayrımı, toplumsal işbölümündeki rol farklılaşmasını meşru kılar. Kadınları ikincilleştiren de üstyapı kurumlarının varlıklarına özne/nesnel, zihin/beden, akıl/duygu, birey/toplum, kamu/özel,

olgu/değer gibi ikilemlerin hizmet etmesidir. Eviçi üretimin piyasaya bütünüyle devredilememesi sonucu gerçek piyasa değeri oluşmaz ve eviçi üretimin(kadın emeğinin) piyasa değeri böylelikle görece düşük olur (Demir, 1986).

Cinsiyetler arasındaki eşitsizlik, toplumsal cinsiyet adını, kişinin niteliği olarak sabitlendiği alanda alır. Erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliğin biyolojik cinsiyete atfedilip katılaştırılması toplumsal cinsiyettir (MacKinnon, 1987). Çünkü toplumsal cinsiyet, toplumun değer ve yargılarının kadın ve erkek kimlikleri üzerine kurduğu inşadır. Meşruiyet kazanan rol farklılıkları da bu inşaatın temelini oluşturur.

Feminist tarih ve sosyal teori alanında toplumsal cinsiyet kavramı, ücretli/ücretsiz emek ve kamusal/özel alan ayırımının ardındaki dinamikleri ifade etmektedir (Acar- Savran, 2013).

Sınıflı toplum, kadınlığı ev ve aile içine hapseden mahkumiyetini meşru kılmaya çabalarken aslında "kadınların biyolojik yapısı" ezberlenmişliğinden öteye gidemez. Ve kendini doğrulamak istercesine kadınlığı aşağılar. Ezen sınıflı toplumun bizatihi son aşaması da kapitalist toplumdur. Çünkü bu mahkumiyete sebep olan tıpkı bir ırkın başka bir ırkı üstün görmesindeki gibi aynı toplumsal güç ilişkileridir (Reed, 1985).

Cinsiyete dayalı iş bölümü sadece güç ilişkileri ile açıklayabileceğimiz teknik bir ayırım olmakla kalmaz; hakimiyet ve bağımlılık ilişkisini de içerir. Çünkü kadınlar ücretli kesimde çalışsalar dahi evdeki sorumluluk da onların omuzlarına yüklenir. Çünkü emek piyasasının bizzat kendisi kadınların ev içi konumları ile ev dışı var oluşları arasında direkt bir ilişki kurarak yeniden-üretim rollerini(somut olarak ev işi ve çocuk bakımı) organize eder (Molyneux, 1979).

Türkiye, 1985' de Birleşmiş Milletler' in Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi' ni imzalayarak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı taahhüt etmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütünün (ILO) çalışma hayatında kadın-erkek eşitliğine ilişkin 100 Sayılı Eşit Değerde İş için Ücret Sözleşmesi, 111 Sayılı İş ve Meslek Bakımından Ayrım Hakkında Sözleşme (İstihdam ve Meslekte Ayrımcılık), 122 Sayılı İstihdam Politikasıyla İlgili Sözleşme, 142 Sayılı İnsan

Kaynaklarının Geliştirilmesi Sözleşmesi, 182 Sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Halinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmelerine de taraftır (Toksöz, 2007).

Türkiye' de erkekler ile kadınların saatlik gelirleri arasındaki büyük uçurum, işin sorumluluk ve nitelik düzeyi üzerinden şekillenir. Oysa yüksek nitelikli çalışanlarda böyle bir fark gözlenmemektedir. Kentsel bölgelerde vasıf düzeyi düşük erkeklerin saatlik ücretleri, kadınların ortalama saatlik ücretlerinin 1.4 ila 1.5 katıdır (Uraz v.d., 2010). Zira Kutlar, Erdem ve Aydın (2012)' in araştırmasında gösterdiği üzere kadınlarla erkeklerin ücretleri arasındaki büyük farklılıklar, cinsiyet temelli iş bölümü yapılması , kadınlar için terfi almanın daha nadiren olması, kadına ve erkeğe sağlanan ayrıcalıkların farklı olması gibi ayrımcı ve eşitsizlikçi öğelerden kaynaklanmaktadır.

Ve manzara hiç değişmeden her zaman aynı: erkeklerin işgücüne katılım oranı, her zaman kadınlarınkinden fazla. Cinsiyete göre seçilmiş göstergelere baktığımızda, 2000 yılında kadınların işgücü pazarına katılım oranı yüzde 26,6 iken aynı yıl erkeklerin işgücü pazarına katılım oranı yüzde 73,7. 2013' te erkeklerin katılımında düşüş, kadınların katılımında yükseliş görülse de, erkekler yüzde 71,5 ile yine de kadınların emek piyasasındaki varlıklarından (yüzde 30,8) daha görünür (Anonim, 2015).

Türkiye İstatistik Kurumu' nun mevsim etkilerinden arındırılmamış temel işgücü göstergelerine baktığımız vakit, 2014 yılının haziran ayı ile 2015 yılının haziran ayı verileri mukayesesinde çalışma çağındaki nüfusta kadınlar ve erkekler için işgücüne katılım oranları arasında uçurum olduğunu görüyoruz. 2014' te erkeklerin yüzde 72,3ü işgücüne katılmış, ertesini yıl bu oran artarak yüzde 72,4 olmuş. 2014 yılında kadınların yüzde 30,9u işgücüne katılırken 2015 yılı haziran ayı verilerinde kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 32,3 (Anonim, 2015).

Dünya Ekonomik Forumu' nun 2015 yılı Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu' na göre; Türkiye cinsiyet eşitliği karnesinde 145 ülke arasında 130. sırada. Kadınları işgücüne katılımı ölçütünde ise 131. sırada yer buluyor. Eğitimde kadın-erkek fırsat eşitliğinde Türkiye' nin sırası 105; milletvekili, üst düzey yetkili ve

yönetici pozisyonunda kadınların varlığına baktığımızda 109. sırada Türkiye' yi görüyoruz (Anonim, 2015).

Çağlayan(2014)' ın işaret ettiği gibi geleneksel ve keskin cinsiyet temelli işbölümünü belirleyen etkenler ve çalışma yaşamında cinsiyete dayalı eşitsizlikler, kadınları gelir dağılımının bozulması, işsizliğin derinleşmesi, sosyal adalet kavramının yitirilmesi gibi sosyoekonomik bunalımlara karşı dirençsiz ve savunmasız kılıyor.

4.TÜRKİYE' DE KADINLARIN İSTİHDAMININ FEMİNİST ÇERÇEVEDEN KISITLAYICI FAKTÖRLERİ

Engeller ve kısıtlar, kadın emeğini de kontrol altında tutan ilişkiler ağının önemli parçalarıdır.

Kadınların işgücüne katılımında hukuk önünde herhangi bir ayırım ya da eşitsizlik olmamasına rağmen, toplumsal baskının kadına yüklediği rol gereği, Türkiye' de kadının aile yaşamındaki eviçi sorumlulukları ağırdır (Korkmaz ve Korkut, 2012). Ve işgücüne katılım oranı erkeklerinkiyle mukayese edilemeyecek derecede düşüktür. Zira Türkiye' de ataerkil sistem, aile içi ilişkilerde ve bilhassa gündelik kültürel pratiklerde en açık haliyle kendini ele verir (Kandiyoti, 1988). Toplumsal yaşamda ataerkinin en önemli kültürel faktör olması kaçınılmaz şekilde Türkiye' de kadının emek piyasasına katılımını şekillendiren en güçlü figürdür ve hatta Dünya Kalkınma Raporu (2012)' na göre en düşük gelir dilimindeki evli kadınların çeyreğinden fazlası, kendi kazandıkları gelir üzerinde söz sahibi bile değildir. Kadınların işgücüne katılımı 2004 yılından 2007 yılına kadar ancak yüzde 0,3 artış gösterebilmiş ve yüzde 23,6ya yükselmiştir. 2012 yılında ise bu oran yüzde 29,5 olmuştur (Önder, 2013).

Türkiye' deki kadın nüfusunun büyük bir bölümü 12-64 yaş arası kadınlardan ibaret. Bu yaş gurubundaki kadınların bir kısmı emek piyasasına hayata katılmakta ya da iş aramaya devam etmektedir. Diğer çoğunlukta olan kısım ise ev kadınlığı,

öğrencilik, hastalık ya da emeklilik gibi nedenlerle ekonomik faaliyetlerin dışında kalmaktadır (Kızılgöl, 2012).

Türkiye' de kadının işgücüne katılımının makro değişkenlere karşı duyarlı olmadığı sonucuna varabiliriz.

...kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü, istihdamda tarımın halen önemli bir payının olması, tarımda küçük işletmelerin yaygınlığı, iç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine dönmesi, kentsel alanlarda çoğunluğu niteliksiz olan kadın işgücü için yeterli iş olanaklarının olmayışı, bir çok sektörde çalışanların çoğunun erkek oluşu nedeniyle sektörlerin kadın istihdamına açık ve alışkın olmamaları, niteliksiz kadın işgücünün kazanabildikleri düşük ücretlerle çocuk bakımı hizmeti satın alamamaları, özellikle kırsal alanlardaki kadın işgücünün çoğunluğunun çocuk sahibi olacak yaşta olması, kadınların bir kısmının son yıllarda giderek artan kayıt dışı ekonomi sebebiyle evde iş alarak aile bütçelerine katkıda bulunmaya çalışmalarına rağmen bunun istatistiklerde gözükmemesi gibi... (Özer ve Biçerli, 2003, s. 81)

birçok bileşenin bu argümanı perçinlediğini tartışmışlardır.

Gerçi gelişmekte olan ülkelerde kadının işgücü pazarına katılımı ile doğurganlığı arasında ilişkinin yönünün net olmadığı; hem negatif hem pozitif ilişki gözlenebileceği gibi hiçbir ilişkinin gözlenemeyeceği de öne sürülmektedir. Örneğin; Chioda, Garcia-Verdú ve Muñoz-Boudet (2011) tespitinde 10 Latin Amerika ülkesinde, kadınların işgücüne katılımında son 20 yılda görülen artışın neredeyse 2/3'si daha yüksek eğitim düzeylerine ve daha geç evlilik ile daha düşük doğurganlık faktörlerine bağlanmaktadır.

Türkiye' de ise büyük şehirde yaşayan bir kadının hiç çalışmayan bir ev kadını olma ihtimali, kırsalda ya da kentte yaşayan hemsinsinden daha yüksektir. Öte taraftan yaygın öğretim, devlet destekli eğitim sistemi, bir raddeye dek kadın istihdamını artırma hedefli politikalar Türkiye' nin şehirleşmiş bölgelerinde yeni bir eğitilmiş ve bağımsız kadın yarattı (Gündüz- Hoşgör ve Smits, 2008).

Bir de işsizlik oranı ortalamadan oldukça yüksek olan eğitimsiz kentli kadınlar grubu var ki onların işsizlik süresi uzadıkça da iş aramaktan vazgeçerek emek

piyasalarının dışına, ev kadınlığına dönüş yapma olasılıkları vardır (Özer ve Biçerli, 2003). Türkiye' nin kentsel alanlarında okuryazar olmayan kadınlar arasında işgücüne katılım 2006 yılında yüzde 5,6 olmuştur. Oysa mesleki bir eğitime sahip kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 35,6 düzeyindeyken, bu üniversite mezunları için yüzde 69,8e tırmanmaktadır (Uraz v.d., 2010). Böylelikle işgücü manzarası daha yüksek katılım oranları ile daha eğitilmiş kadınlara doğru kayar (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010).

Eğitimden yoksun kalmış kadınlar için ev-eksenli üretim, gelir yaratan olanakların başında gelir. Ev-eksenli çalışan kadınlar düzleminde yapılan çeşitli araştırmalarda kadınların bu tür işleri tercih etmesinin ana sebebinin, ev dışında çalışmalarının önündeki engeller olduğu saptanmıştır. Kadının yerini evi olarak gören ataerkil bakış açısı, küçük çocuğu olan kadınların işyerinde çocuk bakımı gibi bir hizmetten mahrum bırakılması, kadınların eğitim ve vasıf düzeylerinin yetersizliği; ihracata yönelik sanayileşme süreci boyunca kadın işgücüne talebin düşük kalması bu kısıtların en çok dile gelenleridir (İlkkaracan, 2012).

İktisat disiplinin içine eğitim, aile, kadın emeği gibi konuların girmeye başlamasıyla 1980lerden itibaren iş gücü piyasalarında gözlemlenen eşitsizlikleri açıklamak kolaylaşmıştır (Ercan ve Özar, 2000). Şimdi çalışmamızın bu aşamasında Türkiye' de kadınların işgücü içerisinde yer bulamayışlarını feminist öğretinin sunduğu engeller, kısıtlayıcı faktörler üzerinden anlamlandırmaya çalışacağım.

4.1. EĞİTİM

Kadınların üretken girdilere erkeklerle aynı düzeyde erişebilmesini önleyen en önemli engel eğitim olgusudur. Eğitim, dezavantajlı gruplarda aradaki farkı kadınlar lehine kapatabilecek güçlü bir enstrümandır. Eğitim süreci, ait olduğu toplumun egemen zihnini, verili toplumsal güç dengelerini yeniden üretir (Gök, 1990).

Eğitilmiş, kentli bir kadın öncelikle ekonomik yönden özgürleşme özlemi gibi bir nedenle işgücü piyasasına çıkmak ister (Kepenek, 2012).

Türkiye' de kadınların eğitim seviyesi, kadınların hizmet sektöründeki işlere özellikle de kamu yönetimi veya sosyal ve ticari hizmetlere girmelerini engellemiştir.

Mesela üniversite mezunu kadınların Türkiye' de işgücü katılım oranı 2000 yılından sonra yüzde 70 etrafında sabitlenmiş gibi görünmektedir. İşgücüne katılım, özellikle kentlerde kadınların eğitim düzeyiyle sıkı sıkıya ilişkilidir ve işgücüne katılımın düşük düzeyi, Türkiye' de vasıf düzeyi düşük kentli kadınlar grubunda daha fazla gözlenmektedir (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010).

İşgücüne katılımında, eğitim durumunun birincil faktör olduğunu söyleyebiliriz. Eğitim düzeyi yükseldikçe kadınların işgücüne katılma olasılıkları artmaktadır. Ancak ülkemizde eğitim alanında yaşanan eşitsizlikler zaten başlı başına kadınların toplumsal hayata ve işgücüne katılımlarını zorlaştırmaktadır. Eğitim seviyesine göre kadınların işgücüne katılımında bir sıralama yaptığında Yıldırım ve Doğrul (2008), ilk sırada yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamış olanları, ikinci sırada dört yıllık fakülte ve yüksek okul mezunlarını, üçüncü sırada iki yıllık yüksekokul mezunlarını, dördüncü sırada lise ve dengi meslek liselerini, beşinci sırada ise ortaöğretim ve dengi meslek okullarını bulmaktadır.

Ülkemizde okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen, ilkokul mezunu, ortaokul veya dengi meslek okulu mezunu, genel liseden mezun, lise/dengi ve meslek okulu mezunu ve yüksekokul veya fakülte bitiren kadınlar gibi yedi grubun 1988- 2010 yılları arasında işgücüne katılma oranlarındaki değişim oranları sırasıyla ve yaklaşık olarak şöyledir: -yüzde 50, - yüzde 36, -yüzde 25, yüzde 54, -yüzde 33, -yüzde 24 ve -yüzde 14 (Korkmaz ve Korkut, 2012). Bu noktada kadınların sadece ilköğretim birinci kademe eğitimi alanların oranının yaklaşık yüzde 52 olduğu mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Teorik açıdan eğitim seviyesinin işgücüne katılım oranını şu taraflı da etkilemesi söz konusudur: daha eğitilmiş olan çalışanlar emek piyasalarında daha yüksek gelirler elde edebileceklerinden dolayı bu durumda işgücü pazarı dışında kalmanın maliyeti yükselecek ve işgücüne katılım oranları artacaktır (Özer ve Biçerli, 2003).

Kadınların işgücüne katılım kararlarında, eğitim olanaklarından faydalanmayı birincil etken olarak ifadelendirmemize karşın, son 20 yılda yüksek öğrenime katılım oranındaki artışa nazaran bu dönemde kadınların işgücüne katılım oranı azalmıştır

(Kızılgöl, 2012). Lise düzeyinden az eğitime sahip olan kadınların da yine aynı şekilde düşük ve durağan katılım oranlarını erkeklerinki ile mukayeseye gittiğimizde örneğin: 2002-2006 döneminde, eğitim bakımından düşük vasıflı kadınların yüzde 10,9 ila 11,8 arasında değişen katılım oranlarını yine eğitim bakımından düşük vasıflı erkeklerin aynı dönemde yüzde 67,1 ila 68,8 arasında olan katılım oranları ile birlikte düşündüğümüzde son derece az kalır (Dayıoğlu ve Kırdar 2010).

2013 yılının Hanehalkı İşgücü Araştırma sonuçlarında, okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 17,4. Ancak, işgücüne katılan kadınların yüzde 72,2'si bir yükseköğretim kurumundan mezun (Anonim, 2015).

Kadınlar için kırsal ve kent ayrımında bakıldığında, kırsal lise ve altı eğitimli kadınların işgücüne katılım oranlarının çok büyük farklılık göstermediği, buna karşılık kentte bir okul bitirmeyen ve ilköğretim mezunlarının işgücüne katılımının çok düşük olduğu görülmektedir. Oysa yüksek okul ve üniversite mezunu kadınların kırsal ve kentte işgücüne katılım oranları 2013 yılında sırasıyla yüzde 70,1 ve 72,4'tür (ASPB Raporu, 2014).

4.2. YAŞ

Kadınların yaşı, işgücüne katılma davranışları üzerinde etkisi olan başka bir önemli unsurdur. Yaşın ilerlemesi faktörü, evli kadınları çalışma yaşamından uzaklaştırırken, bekar kadınların iş yaşamına katılımını artırmaktadır. Yani bir başka deyişle kadınların demografik özelliklerinden yaş değişkeni incelendiğinde, hem kırsal hem de kentsel alanlarda kadınlarda yaşın artması ile evli kadınların çalışma isteklerindeki durumun negatife, bekar kadınların çalışma kararlarında ise pozitifte doğru etkili olduğu görülmektedir (Kızılgöl, 2012).

Türkiye' de 2000li yıllar itibariyle kadınların işgücüne katılımına yaş grupları başlığında bakıldığında, 15-19 ve 20-24 yaş gruplarında maksimum seviyeye ulaşan oranın, 25 yaşından itibaren düşüşe geçip 40-44 yaş grubunda ikinci en yüksek seviyeye ulaştığı, ondan sonra tekrar azalma trendine girdiği görülmektedir (Özer ve Biçerli, 2003). Korkmaz ve Korkut (2012)' un Türkiye' de kadının işgücüne katılımını belirleyen faktörleri ele aldıkları çalışmalarında bahsedilen üzere her ile bir üniversite kampanyasının bir sonucu olarak artık 2010lu yıllarda 20-24 yaş

grubunun işgücüne katılımının azaldığı söylenebilir. Yani üniversite mezunu kadınların yaş panoramasındaki değişim de işgücüne katılımlarındaki azalma eğilimini açıklaması bakımından dikkate değer bir ölçüttür (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010).

2013 yılında ise daha önceki yıllara göre, 35-44 yaş kategorisindeki kadınlar, emek piyasasına katılım oranının(yüzde 42,1) en yüksek olduğu yaş grubu olarak öne çıkmaktadır. Oysa daha önceki yıllarda en yüksek işgücüne katılım oranı 25-34 yaş grubundaydı. Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü Raporu (2014)' nda kentte özellikle evli, 25-49 yaş grubunda, çocuklu hanelerde kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının en düşük düzeyde olduğu açığa çıkarılmıştır.

4.3. ANNELİK/ DOĞURGANLIK

Toplumsal cinsiyet yargılarıyla kadınlar, kendinden vazgeçmeli, evde olmalı ve benliğini ailesine adamalıdır. Çocuk sahibi olmak, annelik kurumu kadınların kendini değerli hissetmesinin en büyük aracı. Ya da basit bir kimlik ısrarından vazgeçmelidir kadınlar. Bu ısrar, ya güçsüzleştirir kadınları ya da üretken olmalarını ve emeklerine değer biçilmesini gizler. Kadınlar, erkek egemen zihniyetin değerleri ve normalleri ile çerçevelenmiş toplumda bunun belirleyiciliğinde değer kazanır. Anne kadın, elbette çok kutsaldır (Fidan, 2008).

"Çocuklu insan" sıfatı, toplumun yeniden üretiminde kadını sadece cins olarak konumlandırır(Kocabıçak, 2009). Kadınlar yaratır, besler, büyütür. O halde paylaşımcıdır ve özverilidir gibi biyolojist bir anlayışa savrunulur (Osmanağaoğlu, 2009).

Türkiye' de doğurganlık- kadınların istihdamı karşıtlığı/ hipotezi cephesinden 1954 yılına dair verilere baktığımızda görüyoruz ki kadınların işgücüne katılım oranına göre Türkiye 69 ülke içerisinde 63. sırada. Dünya ortalaması yüzde 26 iken bu oran Türkiye için yüzde 12. Kutsal aile, gelenekler baskısı altında kadının kendini evine vakfetmesi bekleniyor (Russett, 1954). Böylece Türkiye' de kadınların aile içindeki eş ve annelik rolleri, işgücü piyasasına katılamamalarının önemli belirleyicilerinden oluyor.

İşgücüne katılımın bizatihi kendisi, kadınların doğurganlık hızının başlıca etmenlerindedir. Zira kadınlar, ülkemizdeki yerleşik ataerkil kontrol sebebiyle çocukların bakımından sorumlu oldukları için çocuk sayısının artması kadınların çalışmasında en büyük engeli teşkil ediyor. Öyle ki Şengül ve Kırıl (2006)' ın çalışmasındaki bulgular da doğurganlığın kadınların işgücü pazarına katılım kararı üzerindeki etkisinin kişisel ve duygusal olduğunu ilave bir çocuğun kadını, işgücü pazarına katılım kararından vazgeçirebileceğini gösteriyor.

Ayrıca nitelik düzeyi yüksek kadınların çalışma olasılığı, ilk çocuğun doğumuna kadar artar ve bu olayın sonrasında da geriler. Kentsel bölgelerdeki düşük nitelikli kadınlar açısından işgücüne katılım ihtimali yaklaşık yüzde 32 iken, bu oran ilk hamilelik zamanlarında gerileyerek yüzde 15 olur (Uraz v.d., 2010).

Türkiye' de yaşayan bir kadın için 0-5 yaş grubunda çocuğu olması, 6-19 yaş grubunda ya da 20-24 yaş grubunda bir çocuğa sahip olmakla aynı şey değildir. 0-5 yaş grubunda çocuğu olan evli bir kadının işgücüne katılma tercihi azalır (Kızılgöl, 2012). Çünkü evli kadınların çalışma tercihini etkileyen faktörler evli olmayan kadınlar modelindeki değişkenlere hanehalkı tipi, çocuk sayısı ve çocukların yaş grupları gibi parametrelerin eklenmesiyle oluşturulur ve ailedeki çocuk sayısı kadar bu çocukların yaş grubu da önem kazanır. Özellikle de çocuklarını gönderebilecekleri kreş ve yuvaların yok denecek kadar azlığı veya çok pahalı özel kurumlar olmaları da Özer ve Biçerli (2003)' nin bulgularında Türkiye' de kadınların çalışma yaşamındaki önemli engellerdendir.

İşgücüne katılım oranları böylesi bir fedakar annelik pozisyonundan incelendiğinde, özellikle kentsel alanlarda çocuklu kadınların işgücüne daha düşük oranlarda katıldıkları görülmektedir. Ama, daha genç kadınların daha düşük doğurganlık oranları yani genç yaşta anne olmama taraflılığında olmaları ile çocuk sahibi olmakla işgücü katılımı arasındaki negatif ilişki, Türkiye' deki genç kadınlar açısından işgücüne daha yüksek bir katılım oranı demektir (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010).

Kentte küçük çocuk sahibi olan hanelerde yaşayan 25-49 yaş grubundaki kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları ile söz konusu yaş grubundaki

çocuksuz hanelerden kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları arasında 2013 yılına dair önemli bir fark vardır. Çocuk sahibi kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 25,4ken, çocuk sahibi olmayan kadınlarınsa yüzde 43,2 (ASPB Raporu, 2014).

4.4. MEDENİ DURUM

Hukuk ve din her zaman 'evlilik' in yardımına koşar. Aile de tüm toplumsal kurumlar gibi insanlık tarihinin bir ürünüdür. İnsanın yaratımıdır; doğanın değil. Biyolojik gereksinimleri içerse de yine tüm bu ihtiyaçları yöneten, denetleyen ve sınırlarını tayin eden şey hukuki, kültürel ve ekonomik etmenlerdir. Çünkü evlilik ve aile sorunu kadınların kaderini etkileme gücüne sahiptir (Reed, 1985). Ulusal güvenlik ve geleneksel değerlerin korunması ve sarsılmaması için aile gibi bir sığınak kurgulandı çünkü (Baird, 2004).

Aile, emek gücünün yaş ve cinsiyet dağılımını, emek arzının fiyatını ve hatta kadınların işgücü piyasasına katılım şeklini dahi belirleyecek etkidedir (Stichter, 1990).

Örnek aldığımız yılların, TÜİK' in işgücü istatistiklerinden alınan verilerine baktığımızda, Türkiye genelinde evli kadınların işgücüne katılım oranı 2002 yılında yüzde 26,4, 2003' te yüzde 25,3, 2004 yılında yüzde 23,9, 2005 yılında yüzde 23, 2006 yılında yüzde 23,1, 2007' de yüzde 21,6, 2008 yılında yüzde 22,4' tür. Bekar kadınların işgücüne katılım oranı 2002 yılında yüzde 36,8, 2003 yılında yüzde 35, 2004 yılında yüzde 34,1, 2005' te yüzde 34, 2006' da yüzde 34,3, 2007 yılında yüzde 34,4, 2008 yılında yüzde 35,3' tür. Yıldırım ve Doğrul (2008), evli olmayan kadınlar arasında katılım oranının görece olarak yüksek olmasını kadınların çalışma hayatında varılmaya hazır olduğunu ama bu isteğin eviçi görev dağılımı nedeniyle kolayca hayata geçirilemediği ile ilişkilendirmektedir.

Kadınların işgücüne katılım kararları medeni durum ekseninde incelendiğinde şaşırtıcı olmayan bir bulguya daha rastlanır: genelde boşanmış kadınların işgücüne katılım oranlarının gerek Türkiye ortalamasından, gerekse de "hiç evlenmedi", "evli" ve "eşi öldü" kategorilerinde yer alan kadınların işgücüne katılım oranlarından daha yüksek olduğu (Özer ve Biçerli, 2003).

Aslında ailesinin bütçesine katkıda bulunmak isteyen evli kadınların tercihi çalışmaktan yanadır (Kızılgöl, 2012). Ama Türkiye' de evli kadınların işgücüne katılım oranı, bekar kadınların oranından düşüktür. Evli olmayan kadınların katılım oranı yüzde 34,3 iken, evli kadınlar için karşılık gelen oran yüzde 23,1de kalmaktadır. Bu iki demografik grup arasındaki fark, kentsel alanlarda daha da büyüür; bekar kadınların katılım oranı yüzde 35e çıkarken evli kadınların katılım oranı yüzde 15,5e düşer (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010).

Kadınların işgücüne katılımı açısından medeni durumları, toplumsal cinsiyet ve istihdam arasında kurulan ilişkinin en berrak verilerini sunar. Türkiye'de bekar ve boşanmış kadınlar arasında işgücüne katılım yüksek seyrederken, evli kadınların işgücüne katılım oranları görece olarak düşüktür. Fakat son yıllarda kentlerde yaşayan kadınların işgücüne katılım oranlarında yükselişler görülürken, en yüksek artış evli kadınlar arasında yaşanmaktadır. Yine de 2013' te kentte evli kadınların katılım oranı yüzde 25,1 ile bekarların yüzde 39,6 olan oranına kıyasla oldukça düşük seviyededir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, evli olmayan kadınlar arasında işgücüne katılım yüksek oranlardayken evli olmayan erkeklerde işgücüne katılım en düşük orandadır. Tam tersi olarak da kadınlar evlilikle işgücü piyasalarından uzaklaşırken, erkekler evlenmekle birlikte en yüksek katılım oranlarına erişmekte. (ASPB Raporu, 2014).

4.5. GÖÇ

Köyden kente göçün sürdüğü bir ülkede, işverenin ucuz ve örgütsüz emek arzına ulaşması kolaydır. Kadınların göç deneyimleri üzerinde de her zaman genellemelere varılmıştır.

1960larda köyden kente göç edenler, kentsel kamu arazilerinde ya da imar izni olmayan tarımsal alanlarda gecekondu mahalleleri yarattılar. Özbay, (1982)' ın tanık olduğu gibi, özellikle kırdan kente göç etmiş kadınlar arasında evkadını olmak daha prestijlidir. Çünkü kırsal alanda zorlu çalışma koşullarında çalışan kadınların kente geldiklerinde evkadınlığı ile orta sınıf olma/orta sınıfa yükselme gibi bir yanılsamaya kapıldıklarına dikkat çekmektedir.

Türkiye' de 1950' den bu yana kadınların işgücüne katılımının sürekli düşmesinin temel nedeni, kırsal alandan kentsel alana göçtür. Kadınların işgücüne katılım oranı 1955 yılında yüzde 70 iken 1990larda yüzde 30lara düşmüştür. Kente göçün kadınların istihdamı üzerindeki olumsuz etkisinin nedeni, tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadının kentte emek piyasasına girememesi ve ev işlerini onların tarımsal üretimdeki payı ile denk gören anlayıştır (Dedeoğlu, 2000).

Kadınların işgücüne katılımlarının kırsal alanlarda daha yüksek görünmesinin nedeni, buradaki kadınların ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyor olmasıdır. Türkiye' de dünya ölçeğindeki eğilimin aksine 1950li yılların ortalarından başlayarak 2006-2007 yıllarına kadar kadınların işgücüne katılım oranları sürekli düşmüştür. Bu düşüşü etkileyen başlıca faktörlerden biri, kırsaldan kente doğru uzanan göç dalgalarıdır. Kırsal alanda tarımsal üretimde ücretsiz aile işçisi olarak da olsa yer alan kadın, kente göç ederek ekonomik olarak faal nüfusun dışına çıkmaktadır. Kırsal kesimde aktif iken kente göç eden kadınlar ya ev kadını haline gelerek işgücüne dahi katılmamakta, ya enformel sektörde sömürülmekte ya da işsiz kalmaktadır. 1988–2011 arasında kırsal alanda kadınların işgücüne katılım oranında yüzde 13,2lik bir düşüş yaşanmasını ve kentsel alanda küçük bir miktar artış ile yüzde 7,1 olmasını ancak bu şekilde açıklamak mümkün olabilir (Önder, 2013).

Eğitim ve yetenek düzeyi sınırlı olan kadınlar göç ettikleri kentte kentli ailelerin yanında çalışan kadınlar olarak iş güvencesi olmadan sınırlı bir ücret karşılığında çalışırlar. Zaten kadın emeğine ucuz işgücü olarak bakıldığı için kadınlar kötü koşullara razı gelip süresiz de olsa enformel sektörde olmayı tercih ederler. Formel sektörde iş bulamayan kadınlar evdeki iş yükü sebebiyle esnek çalışmaya gönüllü olup enformel sektöre kayarlar (Es, 2008).

AB' ye uyum sürecinde anket formlarında 2004 yılından bu yana özellikle meslek ve sektör sınıflandırmaları büyük ölçüde değiştirilmiştir. 2014 yılı için düzenlenen anket formunda hane halkının kişisel niteliklerine dair sorular derinleştirilmiştir. Örneğin; nerede doğduğu, bulunduğu ile gelmeden önce hangi ilde yaşadığı, daha önce yurtdışında yaşayanlar için ne zaman Türkiye' ye geldiği soruları eklenmiştir. Bu sorular göç olgusuna ilişkin bilgi sağlaması açısından değerlidir (ASPB Raporu, 2014). Toksöz (2006), çalışmasında göçün her aşamasında toplumsal

cinsiyetçi iş bölümünün kendini bir şekilde yeniden ürettiğinden, göçmen işçi kadının göçmen olarak yerli kadın işçi karşısında, kadın olarak erkek göçmen karşısında dezavantajlı durumda olduğundan ve Türkiye’de de vasıfsız göçmen işçi kadınların genellikle kayıt dışının en yüksek olduğu bakım ve ev hizmetleri gibi işlerde istihdam edildiğinden söz eder.

4.6. MESLEK GRUBU

Erkekler, Prometheusyen alanlara; kendilerini iktidara, doğanın denetimine ve iş adamlığına götüren mesleklere yönelirken, kadınlar ise yazılı olmayan "ilişkisel" alanlara; eğitim, sosyal ve sağlık amaçlı mesleklere giderler (Baudelot ve Establet, 1992).

Cinsiyetçi iş bölümüne bağlı olarak kadınların yaptıkları işler çoğunlukla ev işlerinin devamı niteliğinde olan işlerdir. Otorite ve güç gerektiren mesleklerin erkeklere; bakma, beslenme ve hizmetle ilişkili mesleklerin ise kadınlara özgü olduğu önkabulü vardır (Bhasin, 2003). Türkiye' de 2010 yılında 11.9 milyon kadın *ev işleriyle meşgul* grubunun altında işgücüne dahil olmayan sayılıyor (Kepenek, 2012).

Kentte kadınların en yüksek oranda istidam edildiği meslek grubu, hizmet ve satış elemanlarıdır. Eğitim düzeylerinin yüksekliğine rağmen 2012' de kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler meslek grubunda kadınların oranının yüzde 3 ile erkeklerin yüzde 9,7 olan oranından çok düşük olması, kadınların iş yaşamında yükselme talepleri önündeki engellere işaret etmekte (ASPB Raporu, 2014).

2004-2012 arasında tarım, hayvancılık vb. işlerde çalışan kadınların oranı yüzde 42,4ten yüzde 28,7ye düşerken, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların oranı yüzde 14,4ten yüzde 20ye ve hizmet ve satış elemanı olarak çalışanların oranı yüzde 5ten yüzde 11,9a yükselmektedir. 2010 yılında meslek gruplarına göre ortalama yıllık brüt kazançta baktığımızda toplamda yıllık ortalama brüt kazanç yüzde 5 ile kadınların lehine olmakla birlikte bu fark tümüyle yönetici kadınların ücretlerinin yüksekliğinden ileri gelmektedir. Yönetici kadınların kazancı, yönetici

erkeklerinkinden yüzde 8,8 yüksek olup bu durum ancak, eğitim ve vasıf düzeyi yüksek kadınların yönetici olabilmesiyle açıklanıyor. Kazanç farkı, profesyonel meslek mensuplarında oysa yüzde 18,1 ile kadınların aleyhinedir. 2013' te istihdamın sektörel dağılımında kadınların var olduğu ilk beş sektör şöyle:

1. Tarım, ormancılık ve balıkçılık (yüzde 37),
2. İmalat (yüzde 14,2),
3. Toptan ve perakende ticaret (yüzde 10,3),
4. Eğitim (yüzde 8,2) ve
5. İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri (yüzde 7,3) (ASPB Raporu, 2014).

4.7. ESNEK ÇALIŞMA

Kadınların çalışması Türkiye' de kayıtlı esnek çalışma biçiminde değil; daha ziyade 1980' den sonra yaygınlaşan para kazanma telaşında enformel çalışma olarak ortaya çıkmaktadır (Dedeoğlu, 2009).

Türkiye' de esnek istihdam tecrübesi yaygın enformelliğe zemin hazırladı. Emek piyasalarındaki enformel yapıda teknik becerilere daha az sahip olmasına rağmen boyun eğen kadın işçilere talep artmıştır. Zaten iş olanaklarının erkekler için azalması, kadınları ailenin ihtiyacı olan geliri kazanmak için çalışmaya zorlamıştır (Buğra ve Özkan, 2014).

...kadın emeği güvenceli, tam zamanlı işlerde değil güvencesiz, esnek, geçici işlerde artmakta, ücretsiz tarım işçiliği hala yüksek oranlarda devam etmektedir. Ev eksenli üretimde de önemli düzeyde bir yaygınlaşma görülmektedir. Kadın emeğinin enformel alanlarda daha fazla istihdam edilmesinin nedenlerinin başında bu işlerin düşük ücretli, güvencesiz, örgütsüz, esnek çalışma saatleri olan istihdam biçimi olmasından gelmektedir. Kadınlar böylece bir yandan kapitalizme ucuz emek güçlerini sunarken öbür yandan yeniden üretimdeki rollerini patriarkal denetim altında devam ettirmek durumunda bırakılmaktadırlar... (Ergüneş, 2008, s.29).

Türkiye' de kadınların işgücüne katılımını etkileyen ve emek piyasalarında kadınların işgücüne katılma oranlarının düşük olmasına neden olan bir unsur da "eşit

işe eşit ücret" prensibinin uygulanmamasıdır. Beceri, kıdemlilik, liyakat vb. hususlara dayandırılarak kadınlara farklı ücretler verilmektedir.

Kadınların dörtte üçünden fazlasının asgari ücretin altında ücretler aldıkları da tespit edilmiştir. Bu düşük piyasa ücretlerinin yanı sıra çok uzun çalışma saatleri, kadınların işgücüne neden bu kadar az oranda katıldığını muhtemelen açıklamaktadır. Sosyal güvenlik hakkından ve iş güvencesinden yoksun, esnek iş koşullarında çalışan kadınların oranı toplam kadın iş gücünün yüzde 37'sini oluşturmaktadır (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010).

Kentte evde çalışan kadınlar arasında bekarların oranının 2013 yılında sadece yüzde 4,9 olması, işyeri ev olan kadınların düşük eğitilmiş, orta yaşlı ve evli kadınlar olduğunu açığa çıkarıyor. Kentte evde çalışan kadınların üçte ikisinden fazlası (yüzde 68,1) 35 yaş ve üzeridir (ASPB Raporu, 2014).

SONUÇ

Bu çalışma bir iktidar kuramı olan feminizmin penceresinden Türkiye' nin işgücü içerisinde kadınların varlığını, varolma taleplerini ve kadınların çalışmasının önündeki engelleri, kadınlara yüklenen rolleri erkeklerin denetimi üzerinden anlatma niyetiyle yola çıkmıştır.

Kadınların çalışmalarını aile ekonomisine katkı olarak gören algı olduğu müddetçe onlar, daha düşük ücretlerde çalışmaya rıza gösterecekler. Dahası kadın, sadece "bir şeyleri satın alan" olarak yaşamını devam ettirmeye mecbur bırakılacak.

Yüksek eğitimden uzak tutulmaları ve daha ziyade anne olmaya teşvik edilmeleri, ataerkil ideolojinin hakim olduğu ve süregeldiği Türkiye' de kadınların işgücüne katılmalarını daha da zorlaştırmaktadır. Muhafazakârlığın hem bir baskı unsuru hem de toplumu yönetmenin bir aracı olarak öne sürüldüğü dönemlerde feminist siyasetin alacağı şekil ve kadın bedeni üzerinden yapılan politikalara karşı yürütülen mücadele ile kadının politik, kültürel hakları için yürütülen karşı duruşun birbiriyle ilişkili biçimde yeniden düşünülmesi gerekliliği ortaya çıkar ki buradan edinilen kazanımlar da kadının işgücü piyasasında var olabilmesinin önünü açar. Çünkü kadınların işgücü içerisinde yer alması gerekliliği, iktidarların meşruiyetlerini korumak için dahi araçsallaştırdığı bir olgudur. Ve dilin değişen doğası gereği, söylemler eşitlik kavramından sosyal adalet kavramına, *dişil emek'* ten *kadınların çalışması'* na doğru uzanmalıdır.

Kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım olanakları da artmaktadır. Ancak, halen eğitimin her kademesinde kız çocukları için bir eşitsizlik söz konusuysen bu eşitsizliğin giderilmesi ve kadın emeğine nitelik kazandırılabilmesi için örgün eğitimin yanısıra bilgiyi ve beceriyi geliştirmeye yönelik yaygın eğitime de şiddetle ihtiyaç vardır.

Zaten işgücüne katılım isteği psikolojik bir olgu olarak ele alınırsa, düşük eğitim seviyesine sahip evli kadınlar ortaöğretim, lise ve üniversite mezunu kadınlara göre işgücüne katılım konusunda istekli değildirler. Evlilik bir nev-i mülkiyet birleşmesidir. Türkiye' de evlilik de kurumsal olarak gücünü devam ettirdiği

müddetçe ve çocuk sahibi olmak kadınların yaşamında öncelikli yer işgal ettikçe, geleneksel aile değerleri varlığını korudukça toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olan kadınlara yüklenen ücretsiz ev işleri ve bakım işleri, kadının toplum içindeki eşitsiz konumunu yeniden üretecek ve kadın emeğinin sömürülmesine, kadının toplumsal kaynaklara erişimindeki engellere itiraz hakkımız ortadan kalkacak. Üstelik bir de gelişmiş ülkelerdeki kadınların refahını ve işgücüne katılımlarını artırmanın bedelini daha az gelişmiş ülkelerden göç ederek sosyal güvenceden uzak ve düşük ücretle çalıştırılan kadınlar ödeyecek.

Değiştirilemez, müdahale edilemez zannedilen, kadere ve tarihe boyun eğmemizi bizden talep eden yapının kurumlaşmış cinsiyet kavramı ve sarsılmaz kabul edilen aile ilişkileri artık çözülüp parçalarına ayrılmaya başladı. İktidarın, erk' i elinde bulunduranın korktuğu kadın, toplumsal barışın, uzlaşının ve demokratik kurumların yeniden inşasını desteklemek için aktif emek piyasası içinde yer almaya her zaman hazırdır. İşgücü piyasalarında ve çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitliği için çalışmalar yürüten kurum ve kuruluşların sağlıklı ve sürdürülebilir politikalar oluşturmasında, hedefler belirleyebilmesinde doğru bilgiye ulaşmak çok önemlidir ve belki de kurumların kadınsılaştırılması başlıca amaç olmalıdır.

KAYNAKLAR

Acar- Savran, G. ve Tura- Demiryontan, N. (2008). Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine (2. Basım). İstanbul: Yordam Kitap.

Acar- Savran, G. (17 Ekim 2013). Feminizm. 12 Ağustos 2015, <http://sosyalistfeministkolektif.org/feminizm/feminizme-giris/617-feminizm.html>

Akkaya, Y. (2000). Türkiye' de 1980 Sonrası Emek-Sermaye Arasındaki Bölüşüm Mücadelesinde Grevlerin Yeri. *Toplum ve Bilim*, 86, 211-240.

Altınbaş, D. (2006). Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm. *İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 9, 21-52.

Altun, H. (2008). Feminist Kuram Doğrultusunda Bir Okuma/Sahneleme ve Bir Örnek Çalışma: Denizden Gelen Kadın. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arthur, C. (1979). *Dialectics and Labour*. J. Mepham ve D. Ruben-Hillen, (Ed.), Issues in Marxist Philosophy içinde (87-116). Brighton: The Harvester Press Limited.

Atasü-Topçuoğlu, R. (2009). Kadın Emeği Nasıl Değersizleşir? Enformel Alan ve Ataerkilliğin Eklemlenme Mekanizmaları: Bilinçli Saklama Saklayarak Değersizleştirme. *Praksis*, 20, 87-104.

Baird, V. (2004). Cinsel Çeşitlilik: Yönelimler, Politikalar, Haklar ve İhlaller, Antikapitalist Hareket İçin Kılavuzlar 8. (H. Doğan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2001.)

Başak, S., Kınır, S. ve Yaşar, Ş. (2013). Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya (1. Baskı). Ankara: ANKA Kadın Araştırma Merkezi.

Baudelot, C. ve Establet, R. (1992). *Allez Les Filles!* Paris: Editions du Seuil.

Becker, G. (1965). A Theory of the Allocation of Time. *The Economic Journal*, 75(299), 493-517.

Bhasin, K. (2003). Toplumsal Cinsiyet: 'Bize Yüklenen Roller'. (K. Ay, Çev.). İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.

Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2006). The Turkish Welfare Regime in Transformation. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211-228.

Buğra, A. ve Özkan, Y. (2014). *Türkiye' nin Ekonomik Kalkınma Sürecinde Modernleşme, Dini Muhafazakârlık ve Kadın İstihdamı*. A. Buğra ve Y. Özkan, (Ed.), *Akdeniz' de Kadın İstihdamının Seyri içinde* (125-153). (E. Yılıgür, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2013.)

Buğra, A. ve Yakut- Çakar, B. (2010). Structural Change, Social Policy Environment and Female Employment: The Case of Turkey. *Development and Change*, 41(3), 517-538.

Butler, J. (2010). Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi (2. Basım). (B. Ertür, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1999.)

Chioda, L., Garcia-Verdú, R. ve Muñoz-Boudet, A. M. (2011). *Work and Family: Latin American Women in Search of a New Balance*. Washington, DC: World Bank.

Conway, D. (2000). Serbest Piyasa Feminizmi. (B. Seçilmişoğlu, Çev.). Ankara: Liberte. (Orijinal çalışma basım tarihi 1998.)

Çağatay, N. ve Nuhuğlu-Soysal, Y. (1990). *Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler*. Ş. Tekeli, (Ed.), 1980ler Türkiye' nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde (327-338). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çağlayan, H. (2014). Kadın İstihdamı ve Ataerki, Kapitalizmin Mutlu Evliliği. *F Dergi*, 8, 10-12.

Çakır, S. (2008). Kapitalizm ve Patriyarkaya Karşı: Sosyalist Feminizm. *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), 185-196.

Dalla Costa, M. (1972). Women and the Subversion of Community. *Radical America*. 6, 67-102.

Dayıoğlu, M. ve Kırdar, M. (Mart 2010). Türkiye' de Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyici Etkenler ve Eğilimler. 6 Haziran 2013, <http://siteresources.worldbank.org/INTTURKEYINTURKISH/147254-1269017398324/22612354/KadinlarinIsgucuneKatilimi.pdf>

Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye' de Aile ve Kadın Emegi. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.

Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye' de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, Şubat 2009, 41-54.

Delphy, C. (1970). L'Ennemi Principal. (Ş. Ozansü, Çev.). *Libération des Femmes*, 54-55, 57-172.

Demir, Ö. (1996). *Feminizm ve İktisat*. Ö. Demir, (Ed.), İktisatta Yöntem Tartışmaları içinde (51-73). Ankara: Vadi Yayınları.

Demir, Z. (2014). *Modern ve Postmodern Feminizm* (2. Baskı). İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Donovan, J. (2010). *Feminist Teori* (6. Baskı). (A. Bora, M. Ağduk- Gevrek ve F. Sayılan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1985.)

Ecevit, F. Y. (1990). *Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri*. Ş. Tekeli, (Ed.), 1980ler Türkiye'si' nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde (117-128). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ercan, F. ve Özar, Ş. (2000). Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye' de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış. *Toplum ve Bilim*, 86, 22-71.

Ergüneş, N. (2008). Neoliberalizm, Enformelleşme ve Kadın Emeği. *İktisat Dergisi*, 498, 24-30.

Ertürk, Y. (1990). *Doğu Anadolu' da Modernleşme ve Kırsal Kadın*. Ş. Tekeli, (Ed.), 1980ler Türkiye'si' nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde (199-210). İstanbul: İletişim Yayınları.

Es, M. (2008). *Kent ve Kadın*. F. Fidan ve T. Yılmaz, (Ed.), Kadın, Çalışma ve Toplum içinde (191-215). Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.

Evans, J. (1995). *Feminist Theory Today: An Introduction to Second-Wave Feminism*. London: Sage Publications.

Feng, Y. (2013). Kadının Özgür ve Bütünsel Gelişimi: Feminizm ve Marksist Hümanizmin Diyalektiği. (A. Muhaddisoğlu, Çev.). İstanbul: Canut Yayınları.

Ferree- Marx, M. (1990). Beyond Separate Spheres: Feminism and Family Research. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 866-884.

Fidan, F. (2008). *Kadının Değeri: Kadınlık, Çalışma, Annelik*. F. Fidan ve T. Yılmaz, (Ed.), Kadın, Çalışma ve Toplum içinde (3-13). Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik. (b.t.). 28 Aralık 2014,

<https://www.iskanunu.com/yonetmelikler/81-gebe-veya-emziren-kadinlarin-calistirilma-sartlariyla-emzirme-odalari-ve-cocuk-bakim-yurtlarina-dair-yonetmelik>

Global Gender Gap Index: Turkey. (b.t.). 20 Kasım 2015,

<http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015/economies/#economy=TUR>

Goldin, C. (2006). The Quiet Revolution That Transformed Women's Employment, Education, and Family. *American Economic Review*, 96, 1-21.

Gök, F. (1990). *Türkiye' de Eğitim ve Kadınlar*. Ş. Tekeli, (Ed.), 1980ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde (181-197). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gökçöl, T. (1993). Feminizm. *Gelişim Hachette*. İçinde (4, 1278-1280). İstanbul: Gelişim Yayınları.

Gündüz- Hoşgör, A. ve Smits, J. (2008). Variation in Labor Market Participation of Married Women in Turkey. *Women's Studies International Forum*, 31(2), 104-117.

Hanehalkı İşgücü İstatistikleri. (b.t.). 15 Eylül 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18641>

Hartmann, H. (2006). Marksizm' le Feminizm' in Mutsuz Evliliği (1.Baskı). (G. Aygen, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı. (Orijinal çalışma basım tarihi 1981.)

Homenet. (2000). ILO Evde Çalışma Sözleşmesi: Evde Çalışma Sözleşmesinden Nasıl Yararlanırsınız. Ankara: Yön Matbaacılık.

Hughes, C. (2002). Key Concepts in Feminist Theory and Research. London: Sage Publications.

İrzık, S. (1997). Öznenin Vefatından Sonra Kadın Olarak Okumak. *Toplum ve Bilim*, 75, 33-47.

İrzık, S. ve Parla, J. (Ed.). (2009). Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

İlkkaracan, İ. (2012). Why so Few Women in the Labor Market in Turkey?. *Feminist Economics*, 18, 11-37.

İstatistiklerle Kadın, 2014. (b.t.). 5 Mart 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18619>

İşçi, Ö. ve Görgülü, H. (2008). *Türkiye' de Meslek Gruplarına Göre Çalışan Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı Üzerine Bir Araştırma*. F. Fidan ve T. Yılmaz, (Ed.), Kadın, Çalışma ve Toplum içinde (15-30). Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.

Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with Patriarchy. *Gender and Society*, 2(3), 274-290.

- Kandiyoti, D. (1990). *Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar*. Ş. Tekeli, (Ed.), 1980ler Türkiye'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde (367-382). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keig Platformu. (2013). *Türkiye'de Kadın Emegi ve İstihdamına Yönelik Politikalar*. İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı.
- Kepek, Y. (2012). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kılıçlıoğlu, S., Araz, N. ve Devrim, H. (1990a). Feminizm. Meydan Larousse. İçinde (7, 9-10). İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Kılıçlıoğlu, S., Araz, N. ve Devrim, H. (1990b). Kadın. Meydan Larousse. İçinde (10, 341-344). İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Kızılgöl- Ayvaz, Ö. (2012). Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 88-101.
- Kocabıçak, E. (2009). Tarihsel Süreçte Üretimde Kullanılan Teknoloji ile Ücretli Kadın Emegi İlişkisi. *Praksis*, 20, 119-139.
- Korkmaz, A. ve Korkut, G. (2012). Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 41-65.
- Köküöz, A. (1989). Çevrecilik, Anti-Nükleer Hareket ve Feminizm. *Sosyalist Feminist Kaktüs*, 7, 13-17.
- Kutlar, A., Erdem, E. ve Aydın, F. (2012). Kadınların İşgücüne Katılması ile Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 7(1).
- MacKinnon, C. (1987). *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.
- Madsen, D. (2000). *Feminist Theory and Literary Practice*, London: Pluto Press.
- Man, F. (2008). *Feminizm ve Türkiye'deki Gelişim Süreci*. F. Fidan ve T. Yılmaz, (Ed.), Kadın, Çalışma ve Toplum içinde (51-66). Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.
- Marcuse, H. (1974). Marxism and Feminism. *Women's Studies*, 2(3), 282.
- Molyneux, M. (1979). Beyond the Domestic Labour Debate. (G. Savran, Çev.). *New Left Review*, 116.
- Osmanağaoğlu, H. (2009). Türkiye'de Sosyalist Feminizme Kaktüs'ten Bakmak. *Praksis*, 20, 17-43.
- Öğüt, H. (2014). Ayrılkçı Feministler. *Psikeart*, 34, 60-65.

Önder, N. (2013). Türkiye' de Kadın İşgücünün Görünümü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 35-61.

Özbyay, F. (1982). Evkadınları. *Ekonomik Yaklaşım*, 3(1), 209-225.

Özbyay, F. (1990). *Kadınların Eviçi ve Evdiışı Uğraşlarındaki Değişme*. Ş. Tekeli, (Ed.), 1980ler Türkiye' nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde (129-158). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özer, M. ve Biçerli, K. (2003). Türkiye' de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2003-2004*, 3(1), 55-86.

Parla, J. (1994). Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi?. *Defter Dergisi*, 21, 99-113.

Pettman, J.J. (1997). *Gender Issues*. J. Baylis ve S. Smith, (Ed.), The Globalization of World Politics: An Introduction To International Relations içinde (487-) New York: Oxford University Press.

Razavi, S. (2007). The Political and Social Economy of Care in a Development Context: Conceptual Issues, Research Questions and Policy Options. *UNRISD Gender and Development Programme Paper*, 3.

Reed, E. (1985). Kadın Özgürlüğünün Sorunları (1. Basım). (Z.Saraçoğlu, Çev.). İstanbul: Yazın Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1972.)

Russett, B. (1954). *World Handbook of Political and Social Indicators*. New Haven: Yale University Press.

Şenel, A. (2001). İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi (6. Basım). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şengül, S. ve Kıral, G. (2006). Türkiye' de Kadının İşgücü Pazarına Katılım ve Doğurganlık Kararları. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1).

Şenyapılı, T. (1981). Gecekondu Çevre, İşçilerinin Mekanı. Ankara: ODTÜ.

Toksöz, G. (2006). Uluslararası Emek Göçü. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.

Toksöz, G. (2007). Türkiye' de Kadın İstihdamının Durumu. Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi Yayınları.

Toksöz, G. (3 Şubat 2014). Kadın İstihdamı Gerçekten Artıyor mu?. 27 Aralık 2014, <http://www.bianet.org/bianet/kadin/153221-kentli-kadin-istihdami-gerçekten-artiyor-mu>

Tong, R. (2009). *Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction* (3. Baskı). London: Westview Press.

Tümer- Erdem, Y. ve Yiğit, H. (2010). *Bacıyân-ı Rûm' dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2014). *Türkiye' de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi Nihai Raporu*. Ankara.

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası/Dünya Bankası. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma*. Washington, DC: Office of the Publisher, The World Bank.

Uraz, A., Aran, M., Hüsamoğlu, M., Şanalmiş, O. D. ve Çapar, S. (Mart 2010). *Türkiye' de Kadınların İşgücüne Katılımında Son Dönemde Gözlenen Eğilimler*. 13 Haziran 2013,

<http://docplayer.biz.tr/30577-Turkiye-de-kadinlarin-iscucune-katiliminda-son-donemde-gozlenen-egilimler.html>

Uslu, A. (2009). Fransa' da Sosyalist Kadın Hareketinin Temelleri ve Flora Tristan. *Praksis*, 20, 45-68.

Weiss, M. ve Young, C. (19 Haziran 1996). *Feminist Jurisprudence: Equal Rights or Neo-Paternalism?*. Cato Institute Policy Analysis, 256. 12 Ağustos 2015,

<http://www.cato.org/pubs/pas/pa-256.html>

Wittig, M. (1981). *One is Not Born a Woman*. *Feminist Issues*, 1(2), 48.

World Development Indicators: Employment by Sector. (b.t.). 23 Eylül 2015,

<http://wdi.worldbank.org/table/2.3>

Yıldırım, E. (2008). *Önsöz*. F. Fidan ve T. Yılmaz, (Ed.), *Kadın, Çalışma ve Toplum*. Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.

Yıldırım, K. ve Doğrul, G. (2008). 'Çalışmak ya da Çalışmamak': Türkiye' de Kentsel Alanlarda Yaşayan Kadınların İşgücüne Katılmama Kararlarının Olası Belirleyicileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 239-262.

Yılmaz, T. (2008). *Psikolojik ve Fizyolojik Yıkım Nedeni Olarak Mobbing ve Çalışan Kadın*. F. Fidan ve T. Yılmaz, (Ed.), *Kadın, Çalışma ve Toplum içinde* (175-189). Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.

Zaretsky, E. (1976). *Capitalism, the Family and Personal Life*. New York: Harper&Row.